

CIMELIA

0

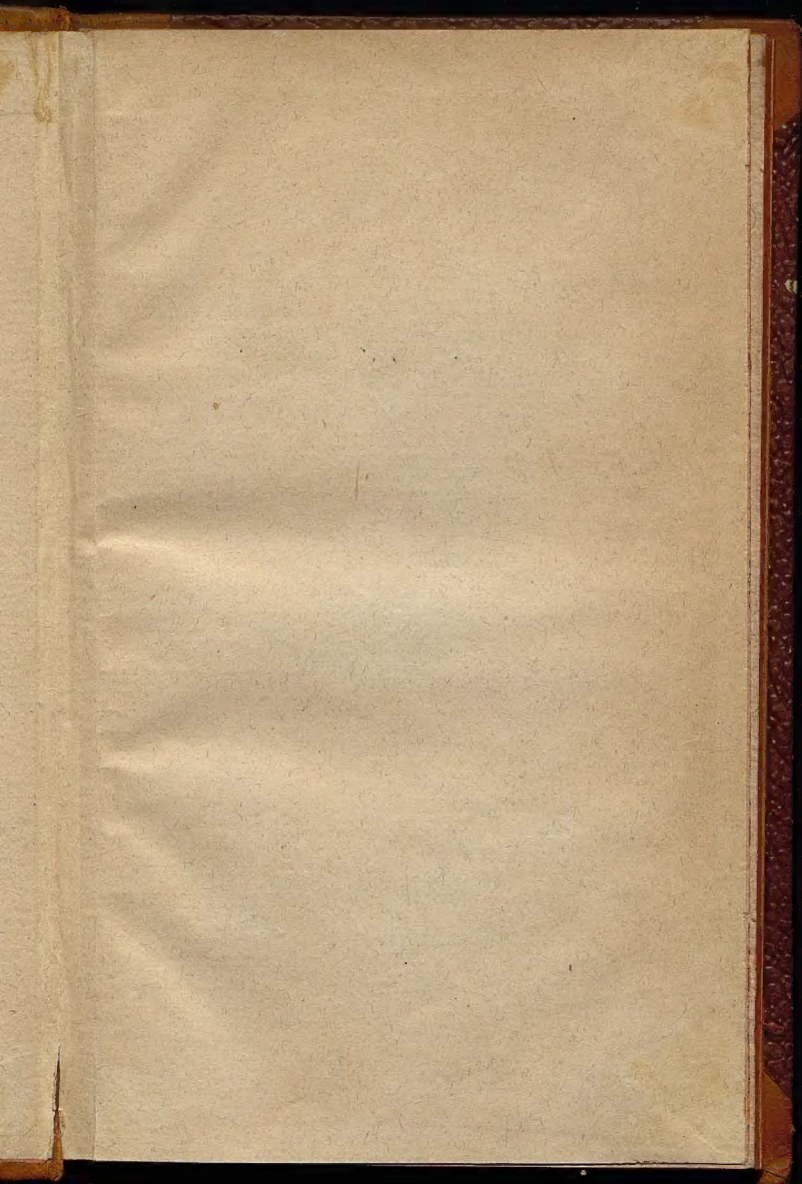
1389

nat.komp.

1389

GIMELIA

E

Andrey & H. H. H.
FAUSTI SOCINI SENENSIS

Ad

ANDREAM DUDITHIUM

EPISTOLÆ

Ex Italico in Latinum
conversæ

à

M. R. H.

/

RACOVIA

Ex Officinâ Sternacianâ.

Anno Christi

1635.

non est in quibus

K. 19/52

I
F
fo
b
en
ru
m
m
re
sp
pl
ha
ne
gr
et
fe
lo
m
q

Ad LECTOREM 3
Præfatio.

LECTOR,

Fausti Socini Epistolas ad amicos
formis ante aliquot annos descri-
bendas curavimus. Nam fas non
erat, ut, aut intra privatos amico-
rum parietes premerentur, unde
magnum bono publico accederet
momentum; aut perpetuis damna-
rentur tenebris, quæ veritati sub
spissâ errorum caligine luctantî
plurimum lucis suffunderent. Ob-
hæserunt tamen eâ tempestate pe-
nes nos paucæ quædam ad ma-
gnum olim DUDITHIUM stylo au-
ctori patrio conditæ: non quòd
ferre nequirent orbis eruditi ocu-
los; meliora quippe tanti viri subli-
me ingenium ominari jubet; sed
quod non magna curæ pretia no-

A 2

bis vide-

bis videremur facturi, si illas peregrino & in vulgus, cui maximè cupimus, non perinde noto sermone extruderemus. Verùm ne ætatèm laterent foetæ multarum bonæ frugis rerum epistolæ, ecce tibi Vir quidam humanarum divinarumq; literarum juxta eruditus felicem illis manum admolitus est, & veteri detracto schemate, cultu latino eas donavit. Isto jam ornatae carceribus suis emittuntur, conspectumq; tuum, LECTOR, subeunt: Tu porrectâ fronte eas suscipe, & cum seriâ lectionis curâ, tum sincerâ judicii æquitate calcar ad majorem in commodis tuis accurrandis alacritatem nobis admove. Vale.

Epistola I.

5

FAUSTUS SOCINUS ANDREÆ
DUDITHIO S.

TV verd, Vir illustris, in me honoribus cumulas, ut incipiam desiderare, ut quamprimum cognoscas, quanto sim minor eo Socino, quem alii nescio quibus tibi coloribus depinxerunt, quemq; tu me pro humanitate tua credere velle videris. Id enim si fiat, minuetur grave illud æris alieni, quo tibi sum obstrictus, onus, quod humeris tu meis, ultra id, quod jam antea mea in me sponte receperam, imponi. nam ut aliud clausum in pectore, aliud in lingua te promptum habere credam, nemo mihi persuaserit. Sperabam quidem prout tibi scripsi, jam nunc me debito, quod ex illâ questione à te mihi jam pridem propositâ contraxi, responsum tibi meum remittendo exiturum. Verum, tamen consilium id, de quo tibi scripsi, quod semel quicquid hoc est laboris exhaurire vellem, tantum in me potuit, ut effecerit, quo contra quàm ab initio statueram, pluribus verbis scriptum hoc meum detexerem, quàm, quo ære me tuo intra statum tempus levarem, necesse habebam. Credo præter id consilium, quod dixi, hanc quoq; moræ causam subesse, quod vernacula lingua voluerim scriptum id deducere, atque ita visus mihi sim non pro Dudithio, sed pro hominibus plebejis & rudibus, qui nisi clarum, ac proinde prolixum habeas sermonem, nihil intelligunt, desudare, idq; non ut simpliciter sententiam

meam exponerem, sed & alios erudirem. Nollem
tamen eo te existimare futurum, ut hic labor meus
in volumen aliquod ingens excrescat, (intra paucas
enim chartas consistet) sed usque eo nihilominus
productum iri, ut, cum non nisi paucas horas quaq;
dierum hebdomade ei impendere queam, multosq;
ordine dies integros transmittere cogar, quibus ma-
num ei non adhibeam, satis superq; sit causa, cur eo
tu nondum frui queas. Illius in vicem nova questio-
ni, quam mihi proponis & in plura capita dividis,
breviter jam respondebo, sumptâ ex eo audaciâ,
quod acquiescere te illi, quæ objectioni prius à te mi-
hi propositæ reposui, videam. Quod igitur ad officii
cujuscunq; privati militis sub magno illo impe-
ratore attinet: res meo iudicio certa est, pugnan-
dum illi atq; contra hostem veniendum esse, quoties-
cunq; aut iste se ei offert, aut ipse cognoscit, verive si-
mili ratione inductus credit, posse se, ne damnum
det iste, impedire. Sed si rectius rem intelligere ve-
limus, siquidem insistendum est metaphora, id explo-
ratum est habendum, quinam hic hostium nomine
veniant. Ji autem revera non sunt homines, nec cui-
quam militum bellum suscipiendum est, ut cum ho-
minibus ullo armorum genere confligat: Sed cum vi-
tibus ac demonibus immundis, cum res ita tulerit, pu-
gna ei conferenda est, non ut imperatoris sui hono-
rem tueatur, (nec enim hic est militis scopus, atq; ita
metaphora non insisteretur) sed ut hostibus suis vi-
ctoriam consequatur, idque ipsum armis prælio huic
convenien-

convenientibus, qualia à Paulo ad Ephesios sexto capite, & ex parte in priori ad Thesalonicenses epistolâ capite quinto versiculo octavo descripta sunt. Quod si tamen velimus, interdum adversus homines arma capienda dimicandumq; esse, prout sine dubio aliquando usu venit: translatio non à milite, quâ miles est in acie sub vexillo ad præliandum collocatus, sumenda est, sed à famulo, aut eo, qui ditioni alterius subjectus est, aut & à milite, non habitâ tamen ejus ratione, quod officio sibi proprio fungatur, aut denique ab id genus aliâ tali cum aliâ necessitudine conjunctu, ut ad propugnandum eorum honorem contra omnes obrectatores non aliter sint obstricti, quàm ii, quos diximus, ad honorem sive domini, sive magistratus, sive imperatoris, contra quoscunq; obrectatores defendendum sunt obligati. Tum vero, quemadmodum iis, quos diximus, illud faciendum non incumbit, nisi cum ipsis presentibus sit convitium, si modò aliàs ille, cujus honori detrahitur rem probè notam habeat, & ad honorem suum asserendum ipse viribus satù polleat, adeò ut magis civilitate quadam, quàm necessitate, ut ejusmodi defensionem suscipiant, teneantur: ita etiam, ut clarè, quod sentio, loquar, Christianus qui sub Imperatore suo Christo stipendia facit, non debet, aut saltem nullâ lege cogitur in pugnam prodire & configere cum ullo hominum, quantumcunque ille de Christo malè loquatur, nisi id ipso fiat presente, ita ut silentium illius in assensum trahi, atque ipse

parum Imperatoris, Magistratus ac Domini amantem se prestare videri queat. aliàs enim nullum est periculum, ne suum Christus ipsemet honorem satis tueatur, quippe qui omnia & novit & potest. Id quidem verum est, cum Christus hominum operam multa peragere soleat, variūq; modis honorem suum defendat, si quis ejusmodi ab eo munus recepisset, cui defensio honoris illius incumberet, jam non satis fore, si, quod ipso presente actum esset, ad animum revocaret, sed convenire, ut, quacunque ratione dedecus illatum fuerit, ipse secundum legem muneris, quod gerit, obriam contra veniat: id quod & in exemplis illis ex communi hominum vitâ sumptis usque venit, nec in eo quicquam contra regulam supra positam delinquitur, quæ nonnisi ad vulgus hominum pertinet. quod hominum vulgus, (quo nomine comprehendendo omnes vulgaris communisq; sortis) ne ipsum quidem existimem ea lege semper teneri, ut quilibet criminationem se presente ab aliis jactatam propulset, quoties ex ejusmodi propulsatione plus mali, quam boni nasci possit, ac præsertim si se iis jam ante, quas partes sequatur, palam aperuerit. Quamvis autem à circumstantiis variis ratio officii debiti multifariam mutari queat, finis tamen ea est vis, ut facinus aliquod vituperatione, aut laude, aut saltem excusatione dignum efficiat. Si quis enim id metu adactus, non autem quo majus evitaret malum, faceret, quamvis tacendi & tempus & locus foret, meritis tamen, si taceret, reprehenderetur. Ita etiam si

Epistola I. 9

etiam si quis vindicationem istam sibi sumeret, aliud spectans potius, quam ut officium præstaret, vituperationem jure subiret, quamvis aliàs vindicatio rectè atque ordine susciperetur. Et vicissim is, qui eo solo, quem commemoravimus, respectu impulsus contumeliam indignè intortam retunderet, si id tempore & loco commodo faceret, laude aut saltem venià dignus esset. Sed veniamus ad illud Servatoris nostri dictum, Qui me confessus fuerit, & que sequuntur. Hic mea ista est sententia, Christianos communis sortis, & quotquot inter eos privatam agunt vitam lege nulla teneri, ut aliud, quam quod Marci VIII. capite versiculo XXXVIII. legitur, præstent, hoc est, ut nihil eos nec Christi, nec sermonum ejus coram mundo pudeat; quo id, ut ego quidem existimo, significatur, ut liberè se servos & sectatores Christi profiteantur, seq. præceptorum illius observantes palam testentur. Non ergò hoc illis incumbit, ut cuique hominum, & in quovis loco omne id, quod sentiunt, aut verum est de Christo aperiant: sed illud solum, quod, ut illi mos geri possit, sciri necessarium est, & ad obedientiam mandati illius præstandam pertinet. Enimverò non pauca sunt etiam ex iis, quorum causà una Ecclesia nunc temporis divortium cum altera facit, quæ dicuntur, aut dici de Iesu Christo possunt, idq. verissimè, quæ tamen ejus generis non sunt, ut, etiamsi quis aliquid iis contrarium amplexus sit, Christo tamen obsequium exhibere nequeat, & quodcunque juberit, exequi. Non

ergo necesse est, ut hi tales sententiam suam de ejusmodi rebus proferant, præsertim si hanc ab iis nemo exquirat. Quod si exquisita ea fuerit, nihilominus cum bona animi conscientia possunt aut nihil respondere, aut respondentium præbere speciem, & interea sermonem aliò derivare, idq; tantò magis, si intelligi possit, inquisitorem id bono animo, bonoq; fine non agere. Ut qui apertè contrarium ei, quod sentit, asserat, ut ut ejusmodi de re, in qua salutem cardo non vertitur, ego quidem id nunquam laudaverim, imò verò graviter potiùs vituperaverim: mendacium enim nunquam non turpe in rebus alicujus momenti habendum est, maxime verò divinis, inter quas nulla tam parum ad salutem interest, ut non pro magno putandum sit, veram de eâ notitiam animo comprehensam habere, ob nexum arctum, quo omnes inter se sunt devinctæ, id quod in omnibus aliis rebus veris, quæ ad unum aliquod argumentum referuntur, locum habet, aded ut nulla opinio falsa per seipsam tam exigui sit ponderis in rebus divinis, quæ, si quilibet inde omnia, quæ illam necessariò consequi videntur, deduceret, ex eo, quod indifferens aliàs haberi posset, detestatione digna non evaderet. Nec tamen eò dicerem, si quis hac in parte errore ducatur, nullam ei veniæ spem esse propositam, modò firmum in animo ejus vigeat propositum rectum, rediturum se confestim in viam aliterq; se gesturum. Quod si mendacium in rebus, quæ, ut Christo serviatur atque obtemperetur, necessarie sunt,

Sunt, committatur, jam id peccatum adeo grave evadit, ut, nisi cito ac quasi ereftigio poenitentia illud consequatur, atque etiam, quomocunque id fieri potest, tum seipsum, tum facinus suum is, qui id perpetravit, corrigat, admodum metuendum fit, ne talem ab eo vindictam Deus exigat, qualem nobis prolixè Sanctus Paulus capite primo Epistolæ ad Romanos describit, id quod in eos consuevit, qui divinam veritatem sibi manifestatam injustitiâ velut sepultam detinent. Quæ dicta sunt nobis hæcenus, ea ad Christianos quidem, sed tamen vulgares, & publico munere in Ecclesia Christi non fungentes, ut jam antea testati sumus, pertinent. Nam quod ad illos, qui aut aliū erudiendū præpositi sunt, aut eâ sunt præditi rerum divinarum cognitione, ut ad eam aliū præire possint, non crediderim id sufficere, si, quemadmodum est apud S. Petrum, semper parati sint ad reddendam ejus, quam habent, spei rationem, neque etiam si id simul præsent, quod, ut memoravimus, apud S. Marcum legitur: sed necesse est, ut hi tales longius progrediantur, & talentum ad quæstum faciendum sibi concreditum ne sepeliant. Et hæc velim in præsentī satū esse responsa ad illa, quæ rogasti. Sententiam meam de ceteris rebus omnibus, si vel nutu id te velle significaveris, lubenter tibi aperiam, gratumq; est, id te mihi habere honorem, ut scripta mea videre velis: ita enim mihi persuadeo, non futurum hoc sine magno meo fructu, & fortassis nec tibi illud displiciturum, utut diversum

à me

I. Pet. 2.
15.

à me sentias. Iussissem jam nonnulla, quæ tibi mitterem, describi, non recusans, quandoquidem divino numini ita visum, ut vix mihi nunc unde vitam tollerem, supersit, quin id, prout tibi placet, sumptu tuo fiat: sed vellem prius à te certior fieri, quid ex meis istis qualibuscunque omnium primò desideres. Est mihi disputatio quædam, de qua tibi scripsi, cum Puccio de primi hominis sive mortalitate sive immortalitate, quæ tota in unum redacta, volumen mediocre implèt. Est deinde mihi alia cum Ministro quodam ex Calvinii familiâ disputatio de ratione, quâ Iesus Christus Servator noster esse dicatur, in qua de Iustificatione nostra per Christum plenè dissero, & in transcurso sententiam meam de peccato originis clarè satù prodo, & nonnulla etiam de Predestinatione liberoq; arbitrio tango, explanans loca difficiliora & inter cetera illa duo à te in literis tuis allata, quòd fides sit Dei donum, & quòd nemo vadat ad Christum, nisi Pater eum traxerit. de quibus hîc nihil ampliùs dicam, satù habens, si in memoriam tibi revocavero, verba illa mea, Nisi ita sit & cetera, non alia mente à me dicta esse, quam ut ostenderem, factum meum jure non posse culpari, utut pessimè res cadat, non autem, quasi de fine actionum mearum dubius hæream. Id verum sanè est, me hîc cum vulgo non facere, sicut aliquando intelliges. Præter ista in scriniis meis deprehendo disputationem quandam meam cum Franc. Davidis de Christi invocatione habitam, in qua particulatim
libello

libello cuidam ipsius respondeo, quem contra
objectiones, & responsiones meas duabus il-
lius thesibus alteriusq; illarum probationi oppo-
sitas cuderat. Est mihi adhuc libellus satis co-
piosus de Baptismo, in quo omnia illa loca, in
quibus sermo de eo habetur, diligenter examinan-
tur, meaque de illo sententia clarè explicatur.
De Cena Domini nihil ipsemet scripsi: sunt ta-
men penes me aliorum quorundam scripta sub li-
mam à me revocata, in quibus verissima meo iudicio
sententia explicatur. in eorum unum jam olim D.
Crato objectiones quasdam satis acerbe intorsit,
quibus, si Deus voluerit, aliquando respondebo. Est
mihi quoq; in promptu breve quoddam responsum
Andree Volano pro Polonis fratribus circa Christi
divinitatem redditum, in quo aliquas istarum re-
sponsionum, quas per tibi gratas fore inquis, videre
posses: deprehenderes etiam, alium mihi esse respon-
dendi, & loca quedam divinarum literarum inter-
pretandi modum, quam Polonis ac Transsylvanis,
quamvis in ipsa sententia dici possimus bellè inter
nos conspirare. Nescio an unquam oculis tuis oblata
sit brevè quedam explicatio initii primi capituli Io-
hannis à Zanchio & Beza, & ex parte à Polonis i-
stis Lelio ascripta: ea vero jam ante annos XVIIII
ex officina nostra prodiit. Sunt & alii mihi nonnul-
li libelli, operaq; ad umbilicum nondum perducta,
quæ ad idem argumentum referuntur. Si pro bono
visum fuerit, ut ex iis, quæ commemoravi, aliquid
tibi

tibi describatur, verbo me mone, quanam potius al-
 lubescant, idq; brevi tibi effectum dabo. Res minus
 spem mihi facit, propediem te huc venturum; nec so-
 lum venturum, sed & eodem sub tecto nobiscum ho-
 spitaturum. An vero unquam tam exoptatus mihi
 illucescet dies? Quanquam certus sum, ut ne nunc
 commemorem meam in aliis tenuitatem, nec me
 presentia tua plenè gavisurum, nec te ex consuetu-
 dine mea voluptatem ullam percepturum ob surdi-
 tatem gravem, quam Deo visum est mihi, sortè ut
 in majus mihi bonum cedat, immittere, quæ me pla-
 nè propemodum ineptum nec ulli usui habilem in fa-
 miliaribus colloquiis reddit. Sed utcunq; sit, vel solus
 tui conspectus me magnopere recreabit. Mitto tibi
 Puccii libellum, qui quis vir sit quaq; conditione,
 quoniam id à me petiveras, minutim, quoad mihi
 constabat, tibi perscripsi: sed literæ, ut video, inter-
 ciderunt. Denuo ergo tibi narro, esse illum ex veris
 Puccii Florentiniis, credoq; istuc patrem ei adhuc in
 vivis restare, quamvis ætate multum proectum, una
 cum fratre. Est ipse annorum circiter XXXIX aut
 XL, qui cum ante annos aliquot Lugduni ageret
 negotiationi nescio cui deditus, idq; temporis dispa-
 rationes de religione incalescerent, atq; ipsi pars
 Pape adversa arrisisset, cumq; magistrorum institu-
 tione jam a puero ad studia literarum inclinatus
 dextreq; ductus esset, mercatura sive negotiationi
 valedixit, & ad theologiam addiscendam animum
 applicuit. cui ut tanto melius vacare posset, Oxoni-
 um se

am se in Britanniam, domicilii ad tempus illic fi-
gendi causa, atq, inde Londinum contulit: quibus in
locis duobus disputationes varias cum Calvinii ase-
clii habuit, quarū, credo, gustum ex eo libello, quem
tibi mitto, perceperis. Londino deinde Basileam se
deportavit, ubi cum illo notitiam contraxi, ac dispu-
tationem istam habui. Ipse vero cum in publicum i-
ssic theses illas, quarum in monitione ad lectorem in
calce hujus libelli, quem tibi mitto, collocata menti-
onem facit, edidisset, fuit ei hoc nomine negotii ali-
quid à Ministris ecclesie exhibitum, tandemq, judi-
catum fuit, optimum fore, si inde migraret. Ita Lon-
dinum reversus est, ubi nunc quoq, cum commorari
puto. Vivit de suo, ut cui extra patriam aliquid est
nummorum, nec pater in iis, quæ requirit, illi deest.
Multum opinionibus suis fidit atq, tribuit, si homi-
nem audias aut scripta illius videas; condiditq, no-
vam quandam theologiam, quam ex hoc illius opus-
culo animo complecteris. De Paleologo aliquando
ubertim inter nos colloquemur. Persuadeo mihi, te,
ubi causam ac negotium illius expenderis, idem de
ea mecum judicaturum, quamvis in ejusmodi rebus
ego quidem non multum artificii mihi arrogem.
Constitueram huic meo libello veriùs, quàm epistole
finem imponere; sed oportet istud me etiamnum ad-
dere, per me non stetisse, quominus cum Danielio a-
gerem sermonesq, conferrem; sed ille quanquam id
me ipso non minùs desiderare videbatur, postea ta-
men susq, deq, habuit, cujus tibi rei fidem Resminus
facere

facere poterit. Sed quomodo omisi de Philosopho illo tibi respondere? quanquam quid opus est aliud me dicere, quam facturum me, ut jubes? Deus te bonis omnibus ad votum cumulet: me autem ut favoris tui aura prosequi digneris, etiam atq; etiam te rogo. Cracoviae a.d. 1111 non. Xbris anno 1510 CXXX.

Epistola II.

FAUSTUS SOCINUS ANDREÆ
DUDITHIO S.

Videre mihi videor, nimie me negligentie jam a te accusari, quod tanto temporis tractu ad prolixas quidem illas literas tuas non nisi exigua ex parte, ad alteras verò binas post ad me datas ne tantillum quidem, (ut, quod res est, dicam) responderim. Sed credas mihi velim id eò contigisse, quod nunquam ocii mihi tantum fuerit, quātum consuetudo mea postulat. Sed cum videam, me, si illud expectare velim, nunquam fortassis tibi responsurum: decrevi tandem abrumpere moram, & responsum prout potero optimè, magnā saltem ex parte adornare.

Primum igitur, quod aū, si mea de baptismo sententia vera esset, secuturum, ecclesiam longissimo tempore in errore versatam fuisse, id quod promissioni illi Christi repugnet, Ero vobiscum & cetera, itemq; ei, quod φιλαυθεωπία divina requirat, ac preterea ita comparatum sit, ut nequaquam quadret ad id, quod Christus, ut ab errore mortales vindicaret,

opho il-
liud me
bonis o-
poris tui
te rogo.
CXXX.

R E Æ

igentie
emporis
eras tu-
alteras
quidem,
credas
ocui mi-
postulat.
m, nun-
tandem
ro opti-

mo sen-
agissima
romissi-
cetera,
irrat, ac
m qua-
les vin-
licaret,

dicaret, se ipsum cruenta morti objecerit: hinc vero, si
alteri alicui responderem, dicere possem, si quid illa
ratio firmamenti ac virium habet, necessario secu-
turum, aut Pontificiam religionem veram Christi
religionem, aut ipsius Christi religionem falsam es-
se; veruntamen cum tecum mihi res sit, qui rerum
causas requiris, respondeo primum, errorem illum
circa baptismum non esse ejus generis, ut aeternae sa-
lutis jacturâ constet, & ut paucis dicam, in verâ
quoq; Christi ecclesiâ vigere posse. Addo deinde, pro-
misisse Christum, Apostoli se, ac proinde veris eorum
successoribus continenter adfuturum, si non in mu-
nere apostolico aliove illius simili obeundo, saltem in
re pietatis atq; religionis: atq; ed affirmo, in ratione
à te in medium allatâ tacitè id tanquam concessum
poni, quod per illam evincere instituisti; ecclesiam,
de qua nobis sermo est, in rebus ad religionem perti-
nentibus minime hallucinatam fuisse. Nam inter a-
lia hoc quoq; animo advertendum est, promissum à
Christo factum ed revera non pertinere, quod, ut in
dogmatibus amplectendis erretur, permittere nolit,
sed quod is, qui sanâ doctrinâ imbuti fuerint, favore
& ope suâ adesse velit. Vnde sequitur, etiamsi longis-
simo temporis spacio ne unus quidem extirisset, qui
non fuisset gravi aliquo errore implicatus, Christum
tamen propterea falsi nequaquam teneri. Nec vero
φιλανθρωπία Dei, aut mors Christi requirit vel
arguit, orbem terrarum, (nedum minimam illius
partem) in errore versatum non fuisse, cum id aut

B

insigni

insigni hominum improbitati, aut saltem languido
 virtutum studio acceptum ferri possit, quæ longo
 tempore à Deo tolerata, tandem eum (ut ita di-
 cam) coëgerit projicere hominum curam; imo fieri
 potest, ut ingratus eorum animus, & abusus ac con-
 temptus veri, quod ab initio oculis illorum illuxerat,
 & voluntaria divini numinis ignorantia merito
 Deum induxerit, quo rem ita institueret, ut planè
 obcecarentur, & in profundam errorum voragi-
 nem demergerentur, quod & Paulus prædixit II
 Theß. II. Nec ob illud hominum malitia aut diabo-
 lus plus Deo posse dicendus est. quippe non vult po-
 tentissimum numen ullius voluntati vim ullam in-
 ferre, (loquor de communi ac consueto agendi mo-
 do) sed liberam eam permittere mavult, ita ut non
 minus in potestate nostrâ sit, malè, quàm benè velle.
 At diabolus quamvis revera voluntati nostræ vim
 inferre, hoc est, ut aliquid necessario velimus, effice-
 re nequeat; nihilominus nullum non movet lapidem,
 ut nos ad malè agendum inducat, adeoque, si posset, vi
 sæpenumero lubens nos perpelleret: id autem cum
 nequeat, falsâ specie ira nobis illudit atq; imponit, ut
 dici possit, vim nos ab illo pati. De hominum malitiâ
 nihil aliud dicendum venit: ut enim dixi, vult Deus,
 ut homo pro suo ipsius arbitrio non minus improbus,
 quam probus esse possit, (quamvis vellet, eum esse pro-
 bum) cum interim optimè nôrit ipse, quantamcun-
 que hominum improbitatem ad suam ipsius gloriam
 suorumq; hoc est, eorû, qui cum possent flagitiosè vi-
 vere,

vere, virtuti studere maluerunt, salutem converte-
 re. Iam verò, ut rem in pauca conferam, quod ad
 meas aliorumve opiniones, quæ novitatis præ se fe-
 runt speciem, attinet, mihi ita videtur, si detur, scri-
 pturam sacram ejus esse auctoritatis, ut nullo modo
 ei contradici possit, sed de interpretatione illius om-
 nis duntaxat sit scrupulus, nihil, utut verisimile
 aut ratione conclusum videatur, afferri contra eas
 posse, quod ullarum sit virium, quotiescunq, illæ sen-
 tentiis atq, verbis illius libri aut rationibus liquidò
 inde deductis probatæ atq, assertæ fuerint. At si li-
 brum istum auctoritate tantâ pollere non concedi-
 tur, imò vero speciosis illorumq, similibus, quæ tu pro-
 fers argumentis id agitur, ut libri istius auctoritas
 in dubium revocetur, Christianaq, religionis veritas
 incerta reddatur: jam aliò vela sunt vertenda.
 Quod si exiguus meus libellus eo de argumento scri-
 ptus palato tuo aliquâ ratione satisfecerit, omnibus
 letitiis incedam. Spem tu quidem aliquam pro tuâ
 mihi comitate præbes: sed nullum mihi est dubium, si
 ociosè eum relegeris, multa te ibi reperturum, in
 quibus aliquid desideres. Est sanè labor ille, quan-
 tum ad id, in quo difficultas omnis consistit, hoc est,
 quod ad Christianæ religionis veritatem attinet,
 satis etiamnum mancus atq, imperfectus non solum,
 quod objectionibus, in quibus quasi cardo rei verti-
 tur, responsum non sit, sed etiam quia rationes mul-
 tæ, quibus causa communiri poterat, prætermis-
 sunt. Cum opusculum illud meum denuò eum in fi-
 nem,

nem, ut Francisco Betto mitteretur, describerem, paucula quedam emendavi, quæ quamvis nullius ferè sint momenti, quia tamen cupio, ita te eo frui, pro-ut erit ab ultimâ manu, cui ipse acquiescam, decrevi postquam aliquot dierum ocium ei indulsero, atq; eo pacto iudicium meum ad sententiam de illo feren-
dam nonnihil acuero ac liberius expedivero, denuo illud sub limam revocare, tibiq; deinde mittere. In-
terea ter rogo, ut & tu oculos denuo istuc intendere, ac postea liberius mihi perscribere digneris, quos ibi errores reperisse videaris, & in summâ de omnibus me commonescias, in quibus aliquid desiderare vi-
dearis, aut etiam jure desiderari posse, clarè depre-
hendas. Opus tuo instinctu adornatum est: ideoque peculiari tibi cura incumbit, ne penitus indignum sit, quod in magnorum tuig; similium virorum ma-
nus perveniat. Ex eo specimen tibi capere promptum est, quid ipse facturus sim, ubi tu, quod contra Atheis-
mum meditaris, absolutum nobis dederis: quo opere procul dubio verè eum te esse, qui es, palam facies, hoc est, virum rarâ doctrinâ atq; ingenio singulari
præditum, si argumentû ex Philosophia depromptis adversarios constrinxeris, & ad id, quod asseris con-
fitendum adegeris, præsertim quod ad præmia ac penas attinet. Deus tibi id fortunet: ego quidem tanto illius desiderio non modo teneor, sed pæne di-
cam torqueor, ut nullius rei unquam magis. De Da-
vidiana questione nolim nunc amplius inter nos sermonem esse, cum id aliquando te visurum sperem,
quod

quod ipsi Francisco Davidis respondi. Id tantum rogatum te velim, ut apud te expendas, utrum in objectione illa, quam tu aliq̃ nobis opponitis de duobus diis, deq̃ duabus adorationibus, non sit melius dicere ἀναλογίαν introduci, quam ὁμωνυμίαν? id quod nos tamen sine ullo cause nostrae detrimento faciliè poterimus concedere, ἀναλογίαν, inquam, introduci. Nam ὁμωνυμία quidem, quæ cause non parum officere videretur, imò revera officeret, quemadmodum aliena est hoc loco, ita nunquam eam jure nobis impingi posse confido, si modo vocabulum id in significatione multo laxiore, atque aliâ, quam quæ vulgo in disputationibus obrinet, non capitur. Si divinandi peritiam mihi sumpsi, teq̃ in eâdem illâ de adoratione opinione esse dixi, errorem non unum commisi: mihi tamen non videbar tantum fuisse ausus; sed quomocunq̃ se res habeat, ut periculo omni defungar, culpam omnem, si qua intervenit, deprecor.

Sed veniamus ad id, de quo tecum disserere longe magis aveo, hoc est ad angelorum apparitiones sub veteri sedere magis, quam sub novo frequentatas. Cum de isto tibi argumento primum respondi, ita locutus sum tanquam qui ponerem, de eo, an sit res, dubii nihil esse, sed solummodo, cur sit: postea verò mihi questionem longiùs extendere, atq̃ eam dum ad argumenta mea respondes, viam insistere visus es, ut satis ostendas, controversiam à te motam

ad alium tendere finem, quàm ipse putaveram; quod si prius animadvertissem, aliter fortassis argumenta illa explicuissem, atq; ita quidem, ut forte clariùs sensus meus patuisset. Vnum istorum argumentorum, quæ allegaveram, si benè in memoriam regredior, fuit, quod, cum promissiones sub veteri fœdere factæ continuerint res temporarias, & intra gyrum vite, quam in hoc orbe mortales degimus, subsistentes, quæ quidem res multû à casu pendere atq; administrari videntur, propemodum necesse fuerit, religionem illam signis aliquibus speciosè in oculos incurrentibus longo tempore confirmari, atq; eâ ratione populo isti providentiæ erga se divine fidem fieri; alioquin quantumcunq; secundis rebus, quibus religionis illius verè amantibus promissa sua comprobasset Deus, nihil effectum fuisset. At sub novo fœdere cum promissiones ejusmodi sint rerum, quæ, ut quilibet fateri cogitur, nequaquam casu obveniunt, nec in hâc vitâ occupari debent, utut aliud appareat, facile quò cursum hunc cum incorruptâ de providentiâ divinâ opinione ad calcem usq; tenebit, ut qui sciat eventus effectusq; illius non hic, sed alibi demum clarè apparituros; qui quando extiterint, pro talibus etiam per se perspicuè agnoscentur. Ad hoc argumentum meum fortassis non ita dextrè primò explicatum ejusmodi tuum est responsum, ut id illius jugulum petere nequaquam videatur, utpote quod potius aliud pro adversâ parte argumentum in se contineat, quod si probè ponderetur, longè aliò,

aliò,quàm ut me serias,tendit. Argumentum tuum,
ut compendio dicam,tale est. Si Deus carnalium re-
rum a se promissarum causâ tam diuturno tempore
continenter per angelos interpretes vocem mittere
visuiq; hominum sese offerre & signa ac miracula
edere dignatus est;multo magis id rerum spiritali-
um atque æternarum itidem à se promissarum gra-
tiâ facere debere videbatur; cum hæ longe minùs,
quàm illæ, sint credibiles. Vnde inquit, si, nisi conti-
nuata fuissent isthæc tanta miracula, occasio nobis
promissa illa ludibrio habendi præbita fuisset:multò
eam magis hæc pro ridiculo putandì nobis præberi.
At non dixeram ego futurum,ut occasio promissa il-
la ludibrio habendi præbita fuisset, quatenus parum
fuissent visa credibilia, sed quatenus, etiam tum, cum
opere jam ea complevisset Deus, pro talibus tamen
agnita non fuissent; id quod in alteris illis locum
planè non habet. Vnde fit ut, quemadmodum dixi,
responsio tua revera aliò potiùs,quàm ad me serien-
dum, tendat, nec aliud quicquam sit, quam argu-
mentum pro adversâ causâ allatum, quod peculia-
rem responsionem meretur, quæ, nisi fallor, secun-
dum legitimam disputandi rationem talis esse pote-
rit. Primum id est, continuas illas apparitiones &
miracula sub veteri fœdere non ad fidem rebus pro-
missis tanquam parum credilibus, sed, ut dictum
est, tanquam iis, quæ aliàs cum præstitæ fuissent, pro
talibus non fuissent agnitæ, conciliandam extitisse.
Deinde & hoc advertendum, quod de rebus parùm

credibilibus dictum est, id ita capi posse, ut vel eas Deum velle, vel præstare posse, parum verisimile habeatur. Quod ad id attinet, quod parum sit verisimile, Deum velle: mihi verò longè verosimilius videtur, Deum iis, qui mandatis ejus obsecuti fuerint, res spirituales ac æternas, quàm corporales & fluxas fugacesquæ, dare atq; impertire velle; cùm ille multò magis, quàm hæc, Deo sint dignæ, & pro muneribus ipsi magis proprii atq; convenientibus reputari mereantur: ex quo sequitur ut minoribus argumenti atq; indicii sit opus, quibus illas, quàm quibus has Deum polliceri doceatur. Quod ad id, ut minùs sit verisimile, Deum posse: aut creditur, Deum esse, eaq; vi atq; efficaciam, quæ fere illi ascribitur, pollere, aut non creditur, Deum esse: nullum jam in hoc discrimen erit inter res Dei nomine promissas, sive majori illæ sint, sive minori momenti. Quod si non credatur, posse Deum res illas majores præstare: quomodo verò probari magis, quàm nunc probatum est, potuisset aut etiam posset, Deum illas præstare posse, etiamsi Angelorum apparitiones & miracula eadem serie continuata fuissent, aut etiamnum continuarentur? Illà certè ratione vitam æternam, quæ sub Novo Fœdere promissa est, possibilem esse nunquam planum fieret, cum eo pacto, perpetuitatis istius & durationis sine carentis (in quâ cardo rei vertitur) specimen capi, aut indicium evidens haberi nequeat. quod si verò credatur, Deum esse, eaq; vi atque efficaciam, quæ passim illi tribuitur,

instructum

instructum; jam non opus est facere fidem, Deum morte consopitos resuscitare, & ad vitam assidue beatam eos quoque reducere posse, qui in cineres & sumum abierunt, quorumq; corpora aut pars aliorum humanorum corporum, aut nescio quid aliud, quod vel absurdius videatur, evaserint; quandoquidem potentia illa est infinita, atque omnino ejusmodi, ut sub illâ resurrectio, quam memoravimus, necessario contineatur, quæ certè nec universe nec ex parte inter res illas, quæ nullo modo fieri queunt, numerari meretur, si modò dextrè, & non, ut vulgò solet, intelligatur. Tales verò, hoc est, qui & Deum esse, & eundem res sub Novo Fœdere promissas præstandi vi præditum credant, illi serè, quibus promissa sunt facta, tum cum desierunt miracula, fuisse; ita ut necesse non fuerit potentiam illi Dei argumentis comprobare, sed voluntatem duntaxat. & verò de hac, ut dixi, major in animis hominum, quod ad promissiones, quas memoravimus, attinet, quàm quod ad illas Veteris Fœderis, persuasio meritò esse debebat. Taceo jam, quod post Evangelium promulgatum Deus Atheorum, & illorum, qui sibi numen aliquod fingunt, quòd non omnia, quæ naturâ suâ sunt factu possibilia, efficere possit, nullam, ut ita dicam, rationem habeat, nec iis talibus promissa sua revera offerat, ut qui propter malitiam suam prorsus iis sint indigni. Vnde tum ob hoc, tum ob illud, quod paulò antè tetigi, ne mentionem quidem Atheorum ejusmodi, & istorum, qui de potentia Dei

malè sentiunt, facere necesse fuisset, quam tamen, ut tantò melius verum cognoscatur, præmittere nolui. Concludo itaque, licet res sub Novo Fœdere promissæ illis, quæ sub Vetere promissæ fuerant, longè sint majores, non tamen propterea minùs eas esse credibiles, imò verò quantum ad illud, quod Deus eas promiserit, & pro præmio iis, qui sibi dicto audientes fuerint, proposuerit, multò magis, quàm illæ, sunt credibiles: quantum verò ad id, num Deo sint possibiles, de eo ab illis, ad quos revera pertinent, neutiquam dubitatur. Ex quo clarè perspicitur potest, ab eo, quod res sub novo fœdere promissæ parum sint credibiles, argumentum ad ostendendū, majoribus eas adminiculis, quibus confirmantur, quàm promissæ veteris, indigere, duci nequaquam posse. Sed fingamus parum eas credibiles videri: interea longè lubentiùs unusquique animum inducit ad labores rei alicujus admodum pretiose acquirendæ gratiâ suscipiendos, utut spem alat exiguam, operam se non perditurum, quam ut rem exigui venetur pretii, licet tandem spes ingens affulgeat, non frustra se laboraturum. Ut id impetraretur, ne populus Israëliticus tantis se cupiditarum suarum illecebris abripi pateretur, utq; gravi legis jugo humeros supponeret vix sufficiebat, quod vel sexcentis rationibus perspicuè atque continuo fides fieret, illos, qui id fecissent, certos esse posse, ea sibi bona in hoc terrarum orbe, quæ percipi in eo possunt, à Deo expectanda esse: eò quòd bona illa, ut
breviter.

breviter dicam, non magni sint ponderis, vixq; digna, quorum quis causâ molestiæ multum exhauriat, videantur, adeoq; si nihilominus eorum causâ aliquid devorandum sit fastidii, ut non mediocri ea consequendi spes animum impleat, necesse est. At ut id obineatur, quo quis Christo obtemperet, ejusq; mandata, quamvis carni nostræ adversa atque gravia, exequatur, sufficere certè deberet, aliquam saltem, licet levem spem vitæ, atque beatitatis illi, qui sic se gesserint, proposita præberi: aded quippe præmium id jure quodam suo desiderium omnium ad se trahit, nec quinquam est, qui non fateatur, nullum esse tantum laborem, quem illius adipiscendi causâ sufferendum non existimet: ac proinde longè minus tam manifestis ac continuis firmamentis, ut alterum illud indiget. Ex quo liquet, quòd res sub Novo Fœdere promissæ sine comparatione iis, quæ sub Veteri promissæ fuerunt, longè sint majores, id non solum multò majorem apparatus, ut tu loqueris, non requisivisse, sed in causa esse, ut etiamsi longè minor fuisset, tamen sufficeret. Aliud deinde allegabam argumentum, cur sub Novo Fœdere divinâ confirmatione minùs fuerit opus, quàm sub Vetere, quod, si benè commemini, hoc fuit: quòd præcepta Veteris Fœderis maximâ ex parte ejusmodi sint, ut difficile sit creditu, illa à Deo manare, aded vel levia, vel vana, vel superstitiosa, vel etiam stulta ac ridicula, & in summa parum Deo digna videri queant: ut ita necesse fuerit, ut longo temporis tractu Deus nunciorum

nunciorum cœlestium apparitionibus, miraculisq; evidentibus fidem perspicuè faceret, legem illam à se promulgatam esse. Ex alterâ verò parte Novi Fœderis promissa omnia ejus sunt generis, ut non modò Deo dignissima, prout revera sunt, esse videantur, sed, si quis animum iis dextrè advertat, sola sufficiunt ad evincendum, totam illam religionem verè divinam esse. Hic tu mihi, misso eo, quod præcipuum ac velut caput est, appendicem arripere videris, dum demonstrare niteris, religionis Christianæ præcepta ad fidem faciendam, ut à Deo profecta credantur, non sufficere: modus autem agendi, quem hic observas, meo judicio ita comparatus est, ut illud ipsum, quod potissimùm dicere volui, confirmet. An enim, ostendi forsân posse, præcepta gentium reperiri, quæ non multum à nostris abeant. Hoc verò id ipsum est, quod quero, puta, quod Novi Fœderis præcepta ei, quod ratio dicat, respondeant, ac proinde Deum, illi ut stet, velle, verosimile videatur: ut ita pateat, quod ad hanc partem attinet, Novum Fœdus confirmatione divinâ toties repetitâ non egere. Prætereo silentio, quod verba illa tua, non multum, te ipsum non diffiteri ostendant, inter Christi præcepta nonnulla esse talia, aut in nonnullis eorum tale quid inveniri, quò humana ratio per se ipsam non pertingat. id quod si, ut est verissimum, ita tu verbis illis innuere voluisti, ipsemet mihi nonnihil id, quod argumenti quedam velut appendix & accessio fuit, confirmare videris. Hoc enim illud est, quod,
 si quis

si quis animum attendat, magno satis documento esse videatur, Christianam religionem esse divinam; nimirum, quod in ipsâ præcepta nonnulla, & in his talia quadam dentur, ad quæ humana ratio per se ipsam pertingere nequiverit, quæ nihilominus (posito præsertim æternæ vitæ præmio, quod, ut ipsemet dicit, homines sibi etiam sine Christo aliquo modo imaginati erant) postquam innotuerint, fateri necesse sit, esse sanctissima, ac omnino talia, qualia ad hominem numeris omnibus perfectum reddendum requirebantur. Non immorabor illi refutando, quod ais gentilium nonnullorum disciplinâ homines forte non minus, quam ullos unquam Christianos, ad virtutem excultos fuisse, quandoquidem id per se argumentum à me adductum attingere non videtur: Quatenus tamen à sanctâ Christianorum vitâ probabiliter quis posset Christianæ religionis veritatem argumentando deducere, ut ejusmodi argumentationem ab objectione istâ vindicem, hoc tantum dicam, loco unius, qui inter gentes virtute præditus fuerit, inter Christianos vel mille, qui tales extiterint, repertum iri, ac præterea illos non nisi immenso studio diuturnoque tempore, horum vero non paucos vix quicquam ejusmodi cogitantes, & quasi extemplò tales evasisse, ita ut nullo planè pacto illi cum his comparandi sint. Ex iis, quæ dicta sunt hæcenus, patet, ad doctrinam atque religionem Christianam confirmandam satius id fuisse, quod ab initio divinæ apparitiones & miracula manifesta in oculos

in oculos hominum incurrerint quousque ad efficiendum, ut ab orbe terrarum acciperetur, sufficeret, qui quidem alias eam utpote rem novam atq; insolentem, etsi per se rationi admodum consentaneam, & unicuiq; cui aliqua modo est religio, valdè credibilem atq; probabilem, repudiasset. At vero, postquam novitatem atq; insolentiam illam exiit, id quod illius acceptionem necessariò repente secutum est, alià confirmatione pro iis non fuit opus, qui ad ejusmodi doctrinam accipiendam sunt apti, hoc est, qui non plane sunt irreligiosi, & malitiæ suæ participati. de ceteris enim verba facere non est opus: istorum autem illæ sunt voces, quas fingis ac introducis, Ob hoc ipsum opus iis (id est miraculis) habeo, quod id non credam, (id est, miracula à principio fuisse edita) præsto non fui, cui fidem habebō, id esse factum? ad quas voces quid responsurus essem, queris? Ego vero primum responderem, me, cum miracula à principio suffecisse affirmo, non id velle, pro iis etiam, qui postea exorti sunt, aut imposterum exorientur, eatenus, ut ob ipsa miracula doctrina fidem habeant. Illa satis esse: sed huc tendo, cum prima ista miracula, ut doctrina approbaretur, utq; ita novitas & insolentia, quæ ab initio in eâ adherescere poterat, abstergeretur, effecerint; ut doctrina jam credatur esse vera, miraculis opus amplius non esse, sed aliquanto solùm Dei timore, & voluntate ad benè agendum comparata; adeo doctrina illa est mirifica, numerusq; omnibus absoluta,

absoluta, licet illi nostræ parti, quam carnem sacræ
vocant literæ, nonnihil gravis, ex qua carne, quia
plurimum in nobis potest, omni diffidentia atq; du-
bitatio de doctrina, quam dicimus, scaturit atq; e-
bullit. Deinde responderem, miraculorum à princi-
pio editorum vestigia nobis restare adeo verisimi-
lia, probationesq; tantas & indicia luce meridiana
clariora, ut qui fidem illi neget, apertè prodat, esse
se vel animo qualicunq; etiam de causâ occæcato,
vel religionis omninò fermè non capacem. Tu verò
inquis, inter tam incerta atq; inconstantia dogma-
ta, inter tot religionum genera, quæ hodie obti-
nent, videri si non Deum ipsum, saltem angelum a-
liquem requiri, qui nobis indicet atq; inculcet, hic
esse Christum, non illic. Ad hoc respondeo, ut quis
verum amplectatur Christum, non alia re opus esse,
quam ut præcepta atq; promissa illius rectè cognita
habeat: imo ne promissa quidem adeo exquisitè per-
vestigata habere necesse est, modo summam eorum
vitam eternam & beatam esse constet, dummodo
præcepta rectè intelligantur. Hæc vero illi in librū,
qui pro sanctis ac veris ab omnibus, qui Christum in-
vestigant, aut eum se investigare profitentur, rece-
pti sunt, adeo perspicuè sunt explicata, ut ad ea per-
cipienda doctore alio non sit opus. quod si nihilomi-
nus multi reperiuntur, qui ea non probè tenent, id
vel à malitia illorum, quæ has illi tenebras offudit,
vel à negligentia in rebus divinis, inque sensu sacra-
tum literarum scrutando proficiscitur, quam mali-
tiam

riam ac negligentiam Deus in apertum vult pro-
 trahere, non autem angelum aliquem mittendo, cu-
 jus dictis stare omnes cogantur, abscondere atq; oc-
 cultare. Si quid de eo, quod novi fœderis populus spi-
 ritualis, veterū autem carnalis eſet, tetigi; id non
 aliā de cauſā factum credo, quā quod ſcripſeras,
 te, quomodo id, quod omnibus in ore eſet, capien-
 dum foret, imaginari tibi non poſſe; videorque mihi
 dixiſſe, id reſpectu præceptorum ac promiſſorum u-
 triq; populo oblatorum intelligendum eſſe. Nec ve-
 rō unquam exiſtimavi, populum illum iſto magis ſu-
 iſſe carnalem, quod ad propriam illius naturam at-
 tinet; nec ejusmodi, ut ita dicam, carnalitate in-
 rem meam uſus ſum ad demonſtrandum populo illi
 magis, quā huic, divinis apparationibus ac mira-
 culū opus fuiſſe. Id quidem dixi, populum illum ad
 bene agendum magis timore pœnæ & quidem præ-
 ſentis in hâc vitâ propoſitæ, hunc vero præmiſſi ſpē &
 quidem in alterâ demum vitâ obventuri, ipſiusq;
 virtutis amore incitari: ex quo conſequebatur, ut
 cum penam populo illi a Deo inflictam apertam at-
 que evidentem eſſe oporteret, ex alterâ parte con-
 veniret, ut præmia quoq; omnibus apparerent ma-
 niſeſta, ac proinde favor atq; gratia divina jugiter
 in eos exundaret. quæ ratio in hoc populo propter
 cauſas, quas commemoravimus, locum nō habet. Hic
 vero pariter non intenderam animum ad propriam
 populorum iſtorum naturam, ſed ad religionem u-
 trique eorum propoſitam, quæ vivendi rationem al-
 teri

teri quidem timoris, alteri verò amoris penam affert. Id quod de populi Iudaici non quidem dispersione, sed obstinatione dixi, non eò feci, ut Christianæ religionis veritatem inde probarem, sed ut causam proferrem, cur apparitiones & miracula sub novo fœdere non sint eadem serie frequentata. Si enim eo modo frequentata illa fuissent, ipsimet Iudæi tantum non vi ad Christum perducti ac pertracti fuissent, antequam tempus à Deo constitutum appeteret, qui ob gravissima eorum peccata longo eos tempore à se amovere decrevit, ut justæ iræ suæ perpetuum ac clarum testimonium hac ratione omnibus præbeant. Quocirca non video, cur exemplo aliorum populorum pariter dispersorum ostendere volueris, posse dici, quòd Iudaicus populus ita sit hinc inde dissipatus, id aliunde, quàm quòd Christum in crucem egerint, ortum esse; multò verò minus, cur Iudæos adhuc passim conspicuos esse, suosq; agere cœtus, & in vita restare, nec ut aliàs aliquot nationes extinctas esse, dixeris, eo quod hac ipsâ mihi re ad stabiliendam argumentationem meam sit opus. Quomodo enim aliàs locum habere aut apparere eorum posset obstinatio? Sed præterea quantum ad religionis Christianæ confirmationem attinet, ejusmodi Iudeorum dissipatio plus habet virium, quàm si penitus essent extincti. Hac enim ratione pœna eorum semper recens perdurat: ut taceam, quod, cum ex eo, quod annos tam diu ferant, religionem eorum à Deo ortam facile probari possit, inde jam
C unicuique

unicuique, qui modo luminibus non sit orbis, Christi-
 anam Religionem divinam esse, clarè patet. Et hæc
 sunt, quæ respondere volui ad illud, quod argumento
 à me adducto de Angelorum apparitionibus, deq;
 miraculis diutius sub Veteri, quàm sub Novo Federe
 frequentatis objeceras. Veruntamen quoniam vehe-
 menter à me contendis, ut argumentum illud robu-
 stius, quod silentio tunc involvi, tibi aperiàm; scias
 velim, argumentum illud in iis, quæ superius dispu-
 tata sunt, potestate comprehensum, & satis prolixè
 in libello de auctoritate sacrae scripturæ explicatum
 esse: quod quidem breviter est istud; nolle Deum, ut
 homines improbi, quamdiu in improbitate suâ per-
 sistunt, verbis suis fidem adhibere, & mandatis ob-
 temperare possint; imò velle, ut hoc ipsum, quod ea,
 quæ commemoravimus, non faciant, eos detegat ta-
 les, quales revera sunt, esse, cùm quod ista non faci-
 ant, aliunde quàm à propriâ illorum improbitate
 nasci nequeat. Iam verò hæc Dei voluntas opere non
 compleretur, si modus cum hominibus colloquendi
 suaq; ipsis mandata proponendi ejusmodi ab ipso
 servaretur, ut quilibet ea pro talibus, qualia sunt a-
 gnoscere, inq; & animo & factis accedere cogere-
 tur. Quia autem id propter rationem suprâ à nobis
 de mandatorum totiusq; doctrinæ præstantiâ, deq;
 præmii ejus observantibus promissi magnitudine ex-
 positam sine dubio in Religione Christianâ usu ve-
 nisset, si divine apparitiones & miracula in eâ per
 tot secula continuè spectata fuissent: inde factum,
 ut continu-

ut continuatio ista non obtinuerit, cum, ut vir probi animi, inter Christianos præsertim natus (de his enim revera hac in questione sermo esse deberet) ex animo Religionem Christianam amplectatur, res illæ mirandæ, quæ ab initio editæ fuerant, sufficiant eas ob rationes, atque eo modo, prout suprà à nobis dictum est.

Cætera desiderantur.

Epistola III.

FAUSTUS SOCINUS ANDRÆ
DUDITHIO S.

AD literas tuas, illustris Domine, III. eid. Maji datas non est, quod respondeam aliud, quàm non recessurum me ab illo ordine, quem in scribendo mihi servandum præfixisti, Deumq; precari, ut ab omni te periculo asservat, prout eum facturum nihil dubito, modò eum reverearis, vitamq; ad normam mandatorum illius componas. Quod autem ad literas IX. Cal. Junii datas attinet, respondere me volentem multa verba facere necesse est, cum tuo fortassis fastidio, cum mihi nonnulla, quæ jam ante scripseram, sub calamum revocanda sint: quod fastidium si posthac effugere voles, necessum est, ut ea, quæ scribo, aliquantò studiosius expendere digneris, quàm te facere apparet, impeditum, ut credo, sexcentis rebus aliis, quibus a-

C 2

nimum

nimum intendis. Mirum tibi videtur, affirmare me, errorem illum (ut ego quidem cenſeo) ſi quis baptiſmum unicuique neceſſarium ſtatuat, æternæ ſalutis jacturâ non conſtare, atque adeò in verâ quoque Eccleſiâ vigere poſſe: itaque queris, quid ergò ſibi velit illud, Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & quæ ſequuntur: item, Qui non crediderit, & baptiſatus non fuerit, condemnabitur. Hic primum obſectio tua cum eo, quod ego aſſero, non pugnat, quòd quamvis baptiſmus non ſit neceſſarius, nihilominus fieri poſſit, ut illum vera Eccleſia neceſſarium ſtatuat: ſed illi opinioni mee adverſatur, quòd baptiſmus non ſit neceſſarius. Deinde reſponſum petis ad duo loca, quibus baptiſmi neceſſitas aſtrui videtur; ad quæ loca in libro meo eâ de materie ſcripro, quem legiſti, ſatis ſuperq; reſponſum eſt, ita ut planè actum agerem, quod dicitur, ſi ad illam obſectionem denud reſponderem. Sed queris porrò, quomodo errare poſſit Eccleſia, quæ firmamentum & columna veritatis appellatur? Reſpondeo veritatem illam nihil aliud eſſe, quàm viam atque rationem, æternam ſalutem acquirendi, in Evangelio nobis patefactam, quæ ſolo nomine τῆς ἀληθείας in Novo Fœdere ſatis frequenter inſignita reperitur, ac imprimis apud hunc eundem ſcriptorem; ut 2. Theſal. 2. ver. 12. & in illâ ipſâ epistolâ ad Timoth. 2. v. 4. Imò Paulus ipſemet vocem illam ita planè interpretatur Eph. 1. v. 13. Non poteſt igitur eccleſia Dei viventis eate-nus in æternæ ſalutis viâ errare, ut non ſemper te-

neat

neat ac nōrit ea omnia, quibus ad salutem adipi-
 sciendam est opus. Verū inde non sequitur, quod in
 aliis errare, ac multa, quæ & verissima sunt, & ad
 res divinas pertinent, ignorare nequeat. Neque verò
 Spiritus Sanctus, qui omnem veritatem docere de-
 bebat, ecclesie promissus fuit, sed illis, qui fundamen-
 tum ejus jecerunt, quorumq; & sermones & scripta
 pro divinis, ac de quibus nemini dubium ullum resta-
 ret, haberi debuerant, ut ita semper in promptu no-
 bis situm esset, quod ad cognoscendam divini numinis
 voluntatem recurreremus. Taceo, quod & ista ver-
 ba, Omnis veritas, aliud nihil significant, quàm
 omnem veritatem, quæ ad jaciendum Ecclesie fun-
 damentum, munusq; apostolicum probè obeundum
 pertinebat. Imo cū in Græco sit, πᾶσιν τὸ αὐ-
 τήθειον, dubitandum non videtur, quin de singu-
 lari aliquā veritate sermo sit, quæq; nulla sit alia,
 quàm de quā suprā dixi; vox verò πᾶσιν hoc in
 loco, ut & alibi, idem valeat, quod ὅλην. Cū ergo
 dicū, si ecclesia errare in eo potest, ut baptismum,
 qui necessarius non sit, pro necessario habeat, haud
 posse nos esse certos, non errare eam & in reliquis:
 consequentiam non bonamnectere mihi videris. Il-
 lud præterea miror, te, quemadmodum & ex his
 tuis verbis, & multò magis ex aliis deinde sequenti-
 bus colligi potest, tanquam indubitatum ponere, ex-
 tare semper visibilem aliquam Ecclesiam debere,
 quæ in rerum divinarum cognitione dux nobis &

magistra sit. At cui fundamento hypothesin istam tuam superstruïs? Illi fortassis, quod ad ostendendum, ecclesiam errare non posse, dixisti, de nullo nos dogmate certos alioquin futuros. Sed respondeo, non esse necessum, ut de dogmatibus certi simus, nisi iis, sine quibus salutem consequi nequimus. ea verò in sacris literis ita clarè evidenterq; perscripta atque explicata esse affirmo, ut id satis unicuique, cui modò benè agendi sit animus, esse possit, atque aded, ut ne interpretatione quidem ullà nobis sit opus. Equidem omnino mihi persvaseram, si sacrarum literarum auctoritas asserta fuisset, fasurum te, nullà re alià opus esse, quàm quæ viam ad eternam salutem, quicumq; etiam sit, investiget ac deprehendat. Sed video, etiamsi illa sacrarum literarum auctoritas perspicuè tibi demonstrata fuerit, basurum te nihilominus in illo labyrintho, ut, quid de illa via, cuius modò mentio facta est, statuendum sit, nondum satis exploratum habeas. Et tamen res postulat, ut, si literæ illæ revera sacræ atque divine sint, via ad salutem eternam perveniendi perspicuè in illis sit explicata, nec obscura sit amplius nisi iis, qui, ut manifeste illis evadat, indigni sunt. Paulus apertè dicit, Evangelium, quod ipse prædicabat, obscurum non esse, nisi iis, qui à diabolo excæcati erant. Inde manifestè colligi potest causa, cur sacræ literæ multis sint obscuræ in rebus ad salutem eternam adipiscendam scitu necessariis: quæ quidem alia nulla est, quam aut malitia, aut saltem probitas admodum in illis languida

2. Cor.

4. v. 3.

languida ac restricta, & ut pauci dicam, quod non in omnibus & ubique ita se comparent, prout faciendum sui quemque animi conscientia convincit, ad serviendum soli Deo, atque etiam, quo se illi dicto audientes præsent, ad quodcunque utut ingens ac perspicuum periculum, imò verò præsentissimam atque acerbissimam quamque mortem non gravatim adeundam. Quocirca cuicunque cordi est, sacrarum literarum sensum eatenus habere perspectum, quatenus ad salutem æternam ei sufficit, ita se illis legendis dare debet, ut nihil deliberatius habeat, quàm quod exequi velit, quicquid illæ jusserint, quomodocunque res cadat. Hoc qui fecerit, omninò certus esse & potest, & debet, primum, non fore, ut circa quicquam eorum, quæ ad salutis adeptionem scitu necessaria sunt, dubius ac suspensus hereat; deinde, nunquam se eò erroris deventurum, ut credat, in sacris literis ea præcipi, quæ revera vetantur, aut vetari, quæ potius præcipiantur, aut etiam non præcipi, quæ revera præcipiuntur, aut non vetari, quæ vetantur. Id enim ad iter, quod ad salutem æternam quodq; sacræ designant literæ, cognoscendum sufficit: in reliquis si quis occurrat error, nemo ob eum cælo excludetur. unde consequitur, sine jacturâ salutis æternæ credi posse, aliquid in sacris literis præceptum aut vetitum esse, quod revera illic præceptum aut vetitum non sit. Circa hoc genus magna ex parte occupantur sententiæ illæ tam inconstantes, tam diversæ, imò contrariæ, quas dicis, quæq;

santi tibi videntur, ut in interpretandis atque intelligendis sacris voluminibus animum hominis suspensum & ambiguum merito tenere possint. Veruntamen etiamsi omnia illa incommoda circa res salutis nostrae necessarias, atque etiam majora & plura, quam res ipsa docet, reperirentur, quamdiu tamen fixum manet illud, literas illas, quas sacras dicimus, re ipsa divinas esse, nemo, qui eo, quem supra diximus, animo legendis iis intendit, & suae sibi probitatis & pietatis est conscius, ullatenus turbari, aut quicquam ambigere debet, quin, quod ad salutem ejus satis sit, is sit sacrorum librorum sensus, quem esse credit. Si enim interpretatio ab aliquo hominum consensu arceßenda foret: quam inanes quæso ille ambages? Nonne satius fuisset, Deum absque ulli libri spiritus sui operâ perpetuò usum fuisse ad voluntatem suam aperiendam, primosq; ecclesiae conditores id solum præcepisse, ac literarum monumentis testatum reliquisse, in rerum divinarum cognitione illi, quem diximus, consensui semper acquiescendum esse? Res igitur exigat, nisi frustra scripti sunt libri sacri, ut quilibet interpretationem eorum, quoad salutem hominis requirit, ex eo possit sumere, quod ipsimet occurrit, dum eos legit, ab omni alio affectu immunis, nisi eo, quo fertur ad salutem divini numinis obsequio sibi comparandam. Id quod tu fortassis inconveniens & absurdum judicabis, atq; inde inferre voles, de scripturae sacrae auctoritate, ac consequenter de religione Christia-

nā non immerito dubitari posse. Ad me quod attri-
net, nihil hīc absurdi animadverto, nec assequi satis
possum, quamobrem scriptura, sacra & unā cum ea
Christiana religio verissima esse nequeat, licet nul-
la detur ecclesia certa & in oculos incurrens, cuius
dictū in explanatione sacrorum librorum, inque i-
psius religionis dogmatibus alii stare debeant. Quod
queris, quā controversiarum in rebus sacris oborien-
tium iudex sit futurus; ego vero respondeo, extra
nos ipsos alio nobis iudice opus non esse, quā Deo
& Christo, qui suā sententiā beabit, quotquot no-
strū imbuti deprehendentur doctrinā ad salutem
consequendam necessariā, si modo eam vitā expres-
serimus, ceteros vero illā destitutos condemnabit,
tanquam eos, qui quod non eā, qua par erat, probi-
tate præditi essent, ipsi in causā fuerint. Aliud ju-
diciū expectandum non est. Sibi quēque advigi-
lare par est, idq; pro vero admittere ac tenere, licet
universus terrarum orbis in alia omnia iret, quod i-
psemet totus ad obsequium Dei conversus de genui-
no sacrarum literarum sensu arbitratur & intelli-
git. Et revera, quūquā ita comparatus est, si vide-
rit hominem Pontificium, aut Calvinianum, aut
Lutheranum, aut Anabaptistam, aut Arianum
ferro flammive, ut tu aū, doctrinæ suæ tuenda cau-
sā vitā obicere, cum nec alterius animum exactē
perspicere, nec quā ratione ad credenda ea, quæ cre-
dit, adductus sit, intelligere, nec occulta iudicii di-
vini ingenio penetrare possit: rem in integro relin-
quer,

quet, seu Deo potius permittet, nec ob id vel tantillum de eo ambiget, quod verum jam cognovit, animoq; comprehendit. Taceo, rarissimos ex iis, quos dixi, futuros, qui suâ voluntate ferrum aut flammâs eo fine subeant, ut nominatim & expressè rem non modo falsam (licet pro verâ ab ipsis creditam) sed & saluti hominum vi suâ officientem tueantur. Quod ad me attinet, nullum mihi est dubium, quin omnes illi sive Calviniani, sive Lutherani, sive Anabaptistæ, sive Arriani, qui se ad præscriptum Christi gesserint, (nec enim dubito, ex singulis istorum ordinibus tales non paucos aut esse, aut esse saltem posse) cælestis vitæ hereditatem adituri sint. De Papistis idem affirmare nolim, quos omnes hodie idololatrias esse statuo: novi verò, neminem idololatriarum salutis æternæ compotem fore. Ex iis, quæ adhuc dixi, intelligi posse existimo, in interpretandis sacris literis eo pacto, quo fieri id debere assero, nequaquam id, quod in principio, peti; quandoquidem u certi aliquid apud animum nostrum hic constituamus, minime opus est extra nos ipsos ad alienum iudicium recurrere: iudicium vero uniuscunque eo, prout explicui, modo adhibitum, modo illud stet, scripturam sacram non esse rem inanem frustra que promulgatam (id quod huic disputationi tanquam certum substernimus) in rebus ad salutem obtinendam necessariis fallax esse non potest. Quantum ad res salutis non necessarias, idem in sacrarum literarum, quod in aliorum cujuscunque generis librorum

brorum explicatione usuveniet, in quo nihil argui potest inconveniens. Ut enim suo quisque modo illos interpretatur absq; eo, ut vel aliorum se subijciat iudicio, vel de vero illorum sensu ita quicquam habeat exploratum, ut error subesse nequeat: sic etiam in rebus salutis nostre non necessariis sacrae literae explicabuntur. Quanquam haec quidem id insuper habent praeter aliud eximium, quod cum res sint divinae, ac proinde sibi ipsis contrariae aut inter se dissentaneae esse nequeant, ubique per se ipsas tuto explicari possint, id quod in aliis libris humano ingenio scriptis non aequè contingit, qui & possunt esse & sunt saepenumero discordes secum sibiq; ipsis repugnantes. Quid multis? omnis, mi Duditibi, difficultas ad sacrae scripturae auctoritatem redit, quae si probata fuerit, tota res meo iudicio facilis est & plana.

Ad libellum meum nihil adjeci, nec tibi scripsi, velle me eum Puccio mittere, nec quicquam me dixisse credo, unde opinari posses, velle me, ut illud exemplar, quod ad te miseram, tibi mitteres. Id tantum dixeram, me, cum illum denuo descripsissem Francisco Betto mittendum, paucula quaedam immutasse non magni ferè momenti, quae postea cognoscas. Interim te rogabam, ut, sicubi me hallucinatum aut propositae rei defuisse deprehendis, liberrime aurem mihi velleres: quod nunc etiam ita te rogo, ut nunquam magis, praesertim cum ex iis, quae scribis, colligere possim, tibi videri me nonnunquam & forte saepius eò erroris delabi, ut id, quod est in principio

in principio petam, & non causam ut causam su-
mam. Ego certe, cum illud, quod addis, verissimum
mihi videatur, hoc est, quod & primæ classis scripto-
ribus non raro usu veniat, ut in ejusmodi labantur
errores, id sedulo operam inscribendo dare soleo, ne
ad illum lapidem impingam. Sed tamen ut is, qui
vix inter minorum gentium scriptores censi me-
rear, & in logicū non ultra id, quod ipsa me natu-
ra docuit, profecerim, quod ipsum tamen perexigu-
um est: facile id tibi dem, me quantumcunq; ani-
mum attenderim, & ne istuc laberer, cavere volu-
erim, parum id animadvertentem passim in eo of-
fendere potuisse. Quo magis iterum te per eum, quo
me complecteris, amorem, perq; eam, quā te colo, ob-
servantiam etiam atq; etiam oro & obtestor, ut ne
graveris paucis, quod tibi in proclivi est, distinctè
mihi perscribere, ubinam tibi aut errasse, aut susce-
pto argumento defuisse videar in illo meo scripto;
quod constitui prius non recognoscere, ne dum ulti-
mam (ut ajunt) manum ei addere, quā aut obti-
neam à te id, quod dixi, beneficii, aut omni illius ob-
tinendi spe excidam. Iam priusquam disputationi
circa veram ecclesiam jam inde ab initio motæ fi-
nem imponam, ad id seorsim respondendum mihi
videtur, quod captatâ ex verbis meis occasione que-
ris, qualinam illa futura sit ecclesia vera, quæ per
tot secula errare possit? Ego, vir illustris, cum dixi,
errorem de baptismo in verâ etiam ecclesiâ extare
potuisse, non id his verbis mihi volui, illam ecclesi-
am, in

am, in qua error iste vixit, veram ecclesiam fuisse: sed ad id solummodo respondere volui, quod a te consecuturum, ut, si mea de baptismo sententia vera foret, ecclesia longissimum tempus in errore transegerit, tibi que demonstrare, etiamsi tandem id eveniret, quod dicis, absurdi nihil ad me inde redundaturum. Id ipsum respondeo ad illud, quod nunc ais de errore, qui tot exercuerit secula, quodque nullum ecclesie illius vestigium compareat, in qua ea, que hac tempestate in paucorum animis subnascuntur, dogmata pro veris recepta sint. ideoque dico, optime id posse consistere, ut ecclesia vera sit ecclesia, & nihilominus vel ipsas annorum chiliadas in erroribus hæreat multum, ac nonnulla dogmata pro veris non agnoscat, que tamen sint verissima: modo in rebus salutis nostre necessariis non erret, nec tanquam falsa repudiet ea dogmata, sine quibus obsequium Christo constare non potest; que inter non est ullum eorum, que hac tempestate in paucorum animis subnascuntur, qualiaque tu procul dubio intelligis. Neque edo affirmo, fuisse semper ecclesiam aliquam humanis oculis conspicuam, que vera fuerit ecclesia: sed occurro tantum objectioni tue, siue scrupulum dicere mavis, quo adducis, ut credas, aut falsa esse id genus dogmata, aut non fuisse, saltem usque ab Apostolorum ævo, ullam veram ecclesiam oculis conspicuam & frequentem, id quod tibi inconveniens admodum videtur, tibi que, dum id expendis, absurda multa ob oculos versari ais. Ego vero, ut vides, hoc,

des, hoc, quod affers, non affirmo; sed id tantum dixi atq; etiamnum dico, non videre me, cur id fieri nequeat: ea siquidem absurda, quæ tuo se conspectui offerunt, omnia, meo quidem iudicio, inde pullulant, quod liberum in homine arbitrium non ponas, quod illi tamen, ut mox dicam, verè inest. Sed prius uno verbo respondebo ad id, quod à me queris, ubi nam gentium incorrupta reperiatur doctrina, & quis mortalium eâ sit imbutus? quippe dixeram, non promississe Christum, nolle se permittere, ut in doctrinâ erretur, sed ei, qui verâ doctrinâ sit imbutus, opem se laturum esse. Respondeo igitur nihil opus esse, nec quo ratum faciamus Christi promissum, nec alia quapiam de causâ, quæ quidem iusta sit, ut sciatur, quinam sanâ doctrinâ sit imbutus, aut ut in digito demonstrari possit: sed satis esse, si credatur, prout creditum semper fuit, sanam doctrinam divinâ literis comprehensam teneri: quin addo, fieri posse, ut nec hoc à nemine credatur &, quod amplius est, ne doctrina quidem sana ulli hominum insita sit, nec eo minus et Deus, et Christus verax, et cõstans, &, quoad convenit, misericors sit: quandoquidem, ut aliàs dixi, improbitas & malitia hominum iustam huius omnibus causam præbere potest. Sed dicis, aut dicere vis, hominem sine auxilio divino probû esse, nõ posse, quod auxilium non sit in potestate nostrâ positum. Ego verò respondeo, hominẽ ad eum probitatis terminum progredi posse, qui satis sit ad efficiendum, ne Deus id ipsi, quod jam concessit, subducat, absq; alio
 ipse

ipsius Dei auxilio: quod si tamen eo insuper auxilio,
 quod memoras, opus esset, id procul dubio eatenus in
 potestate nostrâ foret, quatenus nemini negaretur,
 nisi qui voluntate ac sponte suâ aliquid in se admi-
 sisset, quo se indignum eo reddidisset. Quod ais, De-
 um non ferre auxilium præterquam iis, quos sibi e-
 legit, quorum numerus nec augeri nec minui possit:
 primum non multum ad rem facere videtur, quan-
 doquidem auxilium, quod electis istiusmodi tan-
 quam proprium munus concessum foret, non est au-
 xilium illud, quo hic esset opus: facileq; fieri posset,
 ut quis nondum, eò venisset improbitatis, ut excusa-
 ri à Deo mereretur, & tamen in electorum istorum
 censu nomen nullum haberet. Sed deinde, ubinam
 queso in sacris hujus rei mentio habetur, aut quâ ra-
 tione probatur solos istos electos divini numini au-
 xilio sublevari, & ad unum usque omnes nomina-
 tim definitos esse, ut electorum albo nec accedere,
 nec decedere quisquam possit. Ego quidem pro meo
 captu nec rationem video ullam, nec sacras literas
 auctores habeo, quæ me tale quid doceant: quin po-
 tius innumera mihi videre videor argumenta, quæ
 sententiam plane contrariam apertissimè demon-
 strent. Tu vero subjungis, voluntatem Dei in agen-
 do efficacem, scopumq; suum semper attingere, ac
 proinde, si quem ille probum esse velit, eum sine dubio
 talem fore, sin. vero nolit, nullatenus talem evadere
 posse. Respondeo, voluntatem Dei absolutam, putâ
 cum quid ille omnino fieri vult, semper quidem in a-
 gendo

gendo efficacem esse, scopumque suum attingere: sed voluntatem Dei, qua probos vult esse homines, absolutam aut esse, aut esse posse, id verò pernego. Probitas enim, quam Deus homini inesse vult, absolutam alterius voluntatem in se nō admittit, quandoquidem Deus hominem sua sponte, ac liberè vult esse probum, ita videlicet, uti posset, si vellet, eodem tempore improbus esse. Velle autem, ut quid omninò sit, & ut idem eodem tempore possit non esse; hæc duo ita sunt comparata, ut consistere simul nequeant. Nec inde sequitur, Deum probitatem istiusmodi non velle, veriore quodam modo, quo, ut voluntati alicujus substernatur, fieri potest: etiam si contingere queat, ut rard, aut etiam (si ipsam rei naturam respiciamus) nunquam existat, quandoquidem, ut dixi, nullius necessitatis capax est. Quocirca si propriè loqui vellemus, non dicendum est, vult Deus, ut homo sit probus, sed potius, vellet, ut esset. Eodem modo cum dico, velle Deum, ut homo non minus possit improbus esse, quàm probus, licet illum probum esse mallet: non affirmo res duas sibi repugnantes, sed utramque verissimam. Verùm ut absolvam responsionem ad objectiones tuas, illud affirmo, si quando contingat hominem esse improbum, quamvis eum probum Deus esse mallet, non protinus majorem in homine, quàm in Deo efficaciam & agendi vim censendam: quandoquidem sua sponte id vult Deus, ut voluntatis sue effectus, putà hominem evadere probum, à liberà hominis voluntate dependeat, hoc est, ut sine illa

ipsa

ipsa liberâ hominis voluntate effectus, quem diximus, existere nequeat.

Dolet mihi vehementer cogitationem stringendi calamum contra Atheismum in te refrixisse. Libri illius Gallici nullam aliâs mentionem unquam audiui fieri, dabog, operam quam possum maximam, ut illius exemplar aliunde mihi comparem. Sed persuasissimum habeo, ne comparandum quidem hunc esse ad illud opus, quod tu efficere nobis potuisses, quemadmodum & ex tuis ipsius verbis colligere possum. Quod ad adorationem attinet, quandoquidem huc tandem etiam delaberis, prout aliâs scripsi, ad præcidendam omnem de vocibus litem quero, quotiescunq; perspicue probatum fuerit, Deum Christo largitum id, ex quo necessario sequitur, adorationem, id est, cultum divinum illi deberi, ac præterea expresse constituisse, ut quilibet eum adoret; quid tandem habeant repone-re sive illi, qui ex adoratione Christi eandem illius cum Deo essentiam concludunt, sive isti, qui ob essentiae diversitatem honore adorationis eum tentant excludere? Dubium non est, par esse, ut tam hi, quam illi manus dent veritati, & agnoscant fateanturq; stupendum istud ac benignitatis plenum Dei opus, qui nostræ tantum salutis gratiâ, quoq; nos ad viam immortalitatis ingenti fiducia capeSSendam induceret, ad tanti potentatus, tantæque majestatis fastigium humanam nostram naturam extulit. quod opus aded divinum nescio quâ possit quendam fugere, quandoquidem per omnes novi ac

D

partim

partim etiam veteris fœderis tabulas tot ac tam clara de illo testimonia consignata extant. Mitto exempla illius adorationis aliquam multa, quæ quidem sunt in promptu, eò quod non nisi contra alteram adversariorum partem pondus ullum habeant: contra quos sufficere crediderim, quæ literis jam antea tradidi, quæq;, si opus sit, ita aliquando locuple- tabo, ut nullus fortè locus ulli dubitationi reliquus sit futurus. Quod si erit, ut sermonem inter nos aliquando conseramus, confido fassurum te, habere me, quo omnes utriusque generis adversariorum rationes prorsus enervare queam. Atque hæc in præsens sufficiant.

Quod me circa ea, quæ primâ in assertionem vigesimam primam Collegii Posnaniensis animad- versione scripsi, mones, id tale est, ut gratias tibi po- tiùs agere eo nomine debeam, quàm tu veniam à me requirere. Verum est, quatuor ad res advertendum esse. Prima earum est, nostros homines ita malè au- dire, ut necesse sit nihil etiam silentio transmittere, quæ tam sinistram de illis opinionem alere ac fove- re possunt: imò vel minima calumniæ umbra revo- canda est ad animum, operaq;, danda, ut retunda- tur. Secunda est, adversarios nostros totos in eo esse, ut aliis pessima quæque de nostris hominibus, quoad possunt, persvadeant: unde fit, ut sermonem de illis habentes, aut non advertant animum pro eo ac de- bebant ad id, quod dicunt, aut etiamsi de eo, quod gestum est, sit quæstio simplicem rei veritatem mali- riosa

Epistola III.

51

riosa narratione obsuscant & corrumpant. ita tamen ut, si doli manifestos teneas, postico aliquo elabi possint. idcirco è re est, istos nunc condocere facere, ut impostorum ita sermonem instituant, prout decet. Tertia est, verba illorum, quæ in, in quibus calumniæ herere dictum est, subjiciuntur, ita comparata esse, ut aliud eos nihil probare velle ostendam, quàm extare in Veteris Fœderis literis loca nonnulla, quæ de Christo Domino nostro capienda sint. Nescio igitur, unde id possit elici, quod tu affirmas, illos id agere, ut nostros homines reprehendant, eò quod filium illum æternum negent: quandoquidem & hoc negant nostri, filium illum ante virginis partum extitisse, & contra hanc sententiam nominatim jam inde à principio stylum isti vibrant. Præter hæc omnia, pars aliqua locorum, quæ in assertionem XXI laudant, nullam ne illud quidem probandi speciem habent, Filium Dei, antequam homo esset, extitisse: Sed id tantum demonstrandi, aliquo modo mentionem illius in antiqui Fœderis libris fieri. Quarta & ultima est, ultra ea omnia, quæ jam dicta sunt, nihil prætermittit, quin singulatim ad omnia loca, quæ isti in medium adducunt, æquè respondeatur, ac si prout debebant, locuti fuissent; ita ut liqueat unicuique, etiamsi tandem cavillatio aliqua intercurriset, (quod mihi certè non videtur) forum tamen aut arenam propterea non declinari. Et certè si cui cavillandi animus esset, omnia ista loca absque ullo responso sicco pede præteriri potuissent.

D 2

illud

Illud est, quod isti, ut mihi videtur, adhuc respondere poterunt, ea, quæ hæc asserunt, ex iis intelligi debere, quæ assertionem XVI leguntur, ubi proposita fuerint ea, quæ jam suo hic loco opere ipso præsent. Verum cum ob ea, quæ dicta sunt, tum ob alia sorte, quæ dici possint, non deest, ut opinor, quod & verè, et cum honore nostro responderi posset.

Quod ad illud, Antequam Abraham, & quæ sequuntur, attinet, possem sanè uberius illius explicationem, ut desideras, ad te mittere, ex quâ fortassis intelligeres, non modò nullam scripturæ sacræ vim fieri, minimeq; duriter eam torqueri, sed suum illi sensum restitui, qui verbis quàm simplicissimè respondeat, quiq; ad totum locum aptè quadret, & ob Grammaticæ legem planè sit necessarius. Sed prius me scire opus est, an illa ipsa explicatio, quæ quantum ad summam rei attinet, animadversionibus inserta est, tibi revera satisfaciat, nec ne. Hoc ed dico, quod ostendas magnà meâ cum admiratione, te, quamvis iudicium de eâ tuum promas, illam tamen non legisse. Hanc enim tu interpretationem mihi tribuis, Antequam esset Abraham, (id quod nomen ejus significat, pater multarum gentium) ego sum Abraham. Et tamen, ut intelligere poteris, si animadversionem quartam in assertionem secundam legeris, interpretatio illa, ut tribus dicam verbis, hæc est, ita illa verba capienda atque si scriptum esset, Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fiat, quod ego sum. Deduxi latius ex-

plicationem

plicationem hanc in responsione meâ Andreæ Volani Parenesi oppositâ, quam Spira typis exprimendam curavit unâ cum aliis quibusdam, quibus meam se responsionem infringere existimat, quæ illi manu exarata transmissa fuit, non alio nomine, quàm cujusdam boni viri, eaq; de causâ Anonymum me vocat. De aliis responsionibus ipsi oppositis, quas ille tamen refellere nititur, nihil mihi constat: Budneum tamē credo illum esse adversarium. Ita scribo, quod novum illud opus tibi visum existimem: cui refutando vix amplius quicquam requiritur, quàm ut meum illud in publicum edatur, quod quoniam non ab re fore credo, ut aliquâ ratione fiat, operam dabo, paucis quibusdam ad ampliorem veritatis illustrationem additis.

Quod ad locum ab aliis per apostrophem explicatum attinet, si animadversionem sextam in assertionem vigesimam primam legeris, videbis, missâ illâ explicatione aliam asserri novam, quàm ego verissimam esse arbitror, & in quâ nihil coactum videre mihi videor. Quod si res exiget, illa etiam validius confirmabitur, ac præterea vel manibus id unicuique palandum dabitur, fieri nullo modo posse, ut Apostolus voluerit dicere, verba illa, Tu in principio, & cætera, de ipso Dei filio intelligi. Explicatio illa per apostrophem à magno viro adinventâ fuit, & à multis præstanti iudicio præditis acceptata, egoq; peculiariter novi, Castellionem, si paulò diutius superfuisset, in suâ novi fœderis editione locum illum

illum non ut prius, Et, Tu principio, Domine, sed Tu verò, Domine, translaturum fuisse.

Sed ecce tibi de utriusque fœderis miraculis. Tu quidem, vir illustrè, ratione à me in mediū adductā objectionem tuā non solvi aserui: at interea non respondes, meo iudicio, ad id, quod dixerā, nec ubinam illa infirmitas aut fallacia in responsione mea hæreat, ostendis, sed tantūmodo aliquanto fusiùs objectionem tuam explicas, nihil tamen attexens, ad quod, nisi vehementer fallor, uō sit satīs superq̃, responsū. Et sperare iuvat, si restat mea apud te epistola, siq̃ ea, quæ respondi, relegere dignaberis, fassurū te, nihil me à vero alienum dicere. Nihilominus ut tantò uberiùs tibi satisfaciam, denuò me ad respondendū tibi convertā adjunctis ad ea, quæ prius scripseram, nonnullis, quæ fortassis non exigui erunt momenti. Iā hæc sunt ipsisima verba, quibus de integro objectionem tuam exponū: Quis non agnoscat, si rerum terrenarum, quæq̃ nulla ratione cum spiritualibus ac æternis comparandæ sunt, gratiā tot ac tanta sinē edita miracula: rationi multò magis consentaneū videri, ut ad faciendā fidem ac spem rerū magis incredibilium longeq̃; majorum, aut eadem, aut etiā multò majora patrentur. Iam hīc primum illud tenendum est, utrū in istā tuā ratione res majores minoresve per se considerentur, quatenus simpliciter res majores, quā tales, majora etiam miracula aut saltem æqualia iū, quæ minoribus in rebus edita sunt,

sunt, requirere videantur, an verò eatenus, quatenus res majores minoribus minus sunt credibiles. Quod si per seipsas considerentur, meo judicio, non tenuis hîc latet fallacia: nec enim revera ob ipsam promissorum magnitudinem magna iis adminicula, quibus firmentur, adjungi consueverunt, sed quia magnitudini id conjunctum esse solet, ut parum inveniat fidei, cui stabiliendæ adminicula illa revera requiruntur: adeò quidem ut, si contingat, quod facile potest, ut promissum aliquod, quamvis ingens, satis tamen sit credibile, nihil opus sit multis ac grandibus ad illud confirmandum adminiculis; quemadmodum si contrà eveniat, ut promissum aliquod, licet exiguum, parum sit credibile, multis illud ac grandibus adminiculis, quibus roboretur, opus habebit. Unde luce meridiana clariùs liquet, quod promissa aliqua vel magis vel minus sint credibilia, id solum in causa esse, cur illi confirmandis vel pauca & exigua, vel multa & grandia adminicula adhibeantur, aut etiam adhiberi debeant. Ut igitur probè excutiat ratio à te allata, id solum expendendum venit, utra promissa magis vel credibilia sint, vel incredibilia, illanè quæ sub Veteri, an quæ sub Novo Fœdere facta sunt? Quod si ostendatur, promissa sub Novo Fœdere facta, licet longè majora, non modò incredibilia, sed etiam credibilia iis, quæ sub novo facta sunt, esse, jam tua mihi ratio penitus prostrata videtur. Rem autem aliquam promissam incredibilem esse, id vel per se, vel ratione

ejus, cui promissa est, habita expendi potest. De eo, quod res aliqua per se sit incredibilis, non est cur verbum faciamus: id potius est ut de eo, quod illorum, quibus promissa est, respectu incredibilis sit, explicemus. Quam ob causam probè animadvertendum est, quinam sint, quibus facta sint ea, de quibus nobis sermo est, promissa: id quod paulò post suo loco cure nobis habebimus. Iam quod res aliqua promissa incredibilis obveniat animo ejus, cui promissa est, id vel inde potest oriri, quod res ipsa per se videatur impossibilis, vel quod impossibilis ei, qui illam promisit, vel quod parum verisimile videatur, illum, qui promississe perhibetur, verè eam promississe, aut, etiamsi promiserit, fidem præstiturum. Quantum ad illud, ut res per se impossibilis videatur, utiq; promissa Novi Fœderis ejus esse generis, affirmari non potest. Illi enim, quibus primum ea facta fuerunt (Iudeos intelligo) jam antea generatim quædam his similia credebant: cùm, exceptis Sadducæis, qui non ita multi erant, ceteri omnes aliam post hanc restare vitam felicitate refertam iis, qui in hac se vitâ ad normam divinæ legi composuissent, persuasum haberent. Nec ab illis diversæ abibant gentes, quibus post illos eadem promissa oblata fuerunt: jam enim generatim omnibus persuasum erat, hominibus probi post vitam hanc præmium virtuti illorum conveniens repositum esse. Nec modus præmii illud conferendi in Novo Fœdere expressus Iudæis impossibilis reputabatur, ut qui jam ali-

quam

quam ipsi sibi resurrectionem imaginati erant, & inter gentes, præter multos sapientiæ opinione celebratos, qui animarum ex uno corpore in aliud migrationem credebant, vulgus ipsum, quod ea sibi tormenta quædam apud inferos persvaserat, quæ secundum ipsum sine corpore nec erant, nec esse poterant, resurrectionem pro re impossibili ducere nequibat, ita præsertim explicatam, ut debet, cum ita comparata sit, ut nihil in illâ secum pugnans inveniat, nec aliud quicquam sit, unde appareat, nullo eam modo fieri posse. id quod multò etiam magis illorum, qui sapientes usurpati sunt, quàm vulgi causâ dictum velim. Ita ut hâc in parte, quâ an res promissa secundum eorum sententiam, quibus promissa est, impossibilis sit, quaeritur, nihilo meliore conditione sint res, quæ sub Veteri Fœdere promissæ sunt, iis, quæ sub Novo. Sequitur, ut dispiciamus, utra promissa Deo, qui utrâque obstrinxit fidem suam, magis possibilia sint. Hic quoque, certè nihil potest esse discriminis, quandoquidem Deus tam ab hoc, quàm ab illo populo quicquid factu possibile est, facere posse existimatus est. Atque hinc patet, me, cum alias eodem hoc in argumento potentiam divinam allegassem, minime intempestivam, imò necessariam, nisi fallor, illius mentionem injecisse, quamvis aliud tibi visum fuerit. Enimvero redderet id res sub novo fœdere promissas omnino incredibiles, si existimaretur Deus, qui illas pollicitus est, non posse verba ad rem confer-

re: quemadmodum sane multi opinati sunt atq; etiamnum opinantur, ut quibus resurrectio res plane impossibilis videatur. Necessitas igitur requirit, ut ostendatur, eam non esse tale quippiam, quod efficere Deus nequeat, aut saltem eos, quibus factum est promissum, generatim, id prestari posse, credere. Quantum ad illud, an verisimile videatur, Deum sive hujus, sive illius promissi auctorem esse, inque opere complendis obstringi, in quo, ut mihi videtur, totius hujus questionis nodus est; respondeo, illi, quibus facta sunt promissa, verosimilius videri, Deum illorum, quæ sub novo, quam quæ sub veteri fœdere promissa sunt, auctorem esse, eūq; deinde opere complendis obstringi, idq; multas ob causas. Primum enim Deo per se digniora sunt promissa novi, quam veteris fœderis, maximè cum obedientia, quæ ipsi Deo prestatur, præmium esse debeat. Ita enim moribus comparatum videmus, ut principes justī, sapientes ac liberales ministros sibi morigeros magnificè remunerentur, ea illi præmia tribuendo, quæ suæ magis magnitudini, quam illorum humilitati conveniant. Et quantillum id est quæso, tanto numini res illas omnes homini obsequium sibi præstanti in veteri fœdere promissas dare atq; impertire? An non ipse ad intendendam argumenti tui vim affirmas, monarcham interdum aliquem uni ex proceribus navatæ operæ præmium fere tantum largiri, quanti erat vel universa illa regio, quam populo illi Deus erat pollicitus; & ex dynastiis, quibus modo mediocres

diocres sint opes, sui quenque ministrū majora donare, quā singuli in illo populo nanciscebantur? Ita ut meo iudicio (quamvis res ex parte fortassis aliter se habeat, ac tu dici) dum aliud forte respiciū, hoc est, ut universam historiam, ipsamq; religionem sacris literis comprehensam parum verisimilem arguas, in hac disputatione contra teipsum argumenteris, & demonstres, verosimilius esse, novi, quam veteris fœderis promissiones à Deo profectas, ac proinde illas novi fœderis ea parte, qua pluris interest, magis esse credibiles, ideoq; miraculis paucioribus, quibus confirmentur, indigere. Hinc patet, quantum absuerim ab eo, quod tu tibi propemodum persuasisti, ut illudere tibi voluerim, cum scriberem, eo quod novi fœderis promissiones longe majoris sint precii, quā illæ veteris, non modo majoribus ad illas confirmandas præsidii opus non fuisse, sed etiam illud ipsum in causa fuisse, ut, etiamsi multo minora adhibita fuissent, ea tamen sufficere potuissent: præsertim cum id primum probassem non modo ratione istâ, quam breviter hic innui, sed etiam aliâ quadam, nî fallor, satis validâ, quâ id ob oculos tibi posui, lubentius unumquemq; conniti, viresq; suas intendere ob res maximas, quamvis exigua eas adipiscendi spes affulgeat, quam ob res exiguas, licet magnam earum spem habeat. Nec vero scripsi simpliciter (ut tu mihi tribuū) ubi causa est infirmior, majoribus miraculis opus esse, & proinde sub veteri fœdere ita fieri debuisse. Sed ut ad primam rationem revertar, quid quæso Deo ju-

fliffimo, fapientiffimo & liberaliffimo dignius eft, quàm ut iis, qui ipfius obfequio vitam impendere, & inter acerbos cruciatus fpiritum excludere, prout fanè par eft, atq; ipfe fieri vult, non recufant, vitam felicem atq; immortalem reddat, præfertim cum homo naturâ ad felicitatem ipfamq; immortalitatem afporet, nec fine immortalitate verè felix dici poffit; imo cum alia bona, quantacunq; fuerint, fine illâ nil fint nifi fumus & umbra? Præterea plurimis mortalium ab omni ævo parum id vifum eft veriffimile, Deum obedientiam fibi præftitam rebus earum fimilium, quæ sub veteri fœdere promiffæ fuerunt, remunerare velle ac remunerare, cum ipsis videatur, easdem res non ab illis tantum, qui Deum nullatenus cognitum habent, fed & qui ei utut cognito malè morigeri funt, teneri. unde factum, ut homines generatim, immortalitatis defiderio fimul exftimulati, etiam fine ullâ, feu promiffione verâ, feu illius fpecie, à Deo fibi oblatâ, aliam fibi quandam vitam cogitatione depinxerint, & fatis firmiter perfuaserint; tantum abeft, ut parum illis res videri poffit veriffimilis, ubi Dei nomine illis promittitur, idq; ita, ut fides ei non leuibus documentis fiat. Quapropter videre nequeo, cur dicus, adeo id eße homini difficile, ut aliam poft hanc reftare vitam credat; in os enim tibi reclamant perpetua tot feculorum inde ab omni memoriâ experimenta, contra quæ nec ille, quas tu allegas rationes, nec quotquot unquam allegari poterunt, quicquam virium habent.

Ex hac

Ex hac ratione & altera suppullulat, ob quam novi
fœderis promissa verosimilius, quàm illa veteris &
Deo proficisci, per seipsa iis, quibus & hæc & illa sa-
cta sunt, videri potuerunt. Vt enim suprâ quoque
commemoratum fuit, cum novi fœderis promissa
promulgata sunt, jam tum hac opinione homines isti
generatim erant imbuti, post hanc vitam ab eo,
quem cura hæc tangebatur, aliam multo beatissimam
iis, qui se probè gessissent, præparatam atq; adorna-
tam esse; cum quidem non constet, nec admodum ve-
ro sit simile, iis, quibus ab initio veteris fœderis pro-
missiones oblatæ fuerunt, jam tum hac eos opinione
generatim fuisse, præmium aliquod viros bonos hoc
in orbe manere: imo vero ob gravissimas calamita-
tes, quibus per annos multos totus ille populus jam
tum premebatur, causam habebant, cur quidvis po-
tius crederent. Iam licet, ut dixi, rationes, quas in
medium affers, quo probes promissa novi fœderis pa-
rum credibilia, nihil habeant virium ad elevan-
dum id, quod certissimis, & continuis post hominum
memoriam experimentis, quæ luculentè fidem eis ab
infinite hominibus adhibitam testantur, comper-
tum est, & idcirco sine responso transmitti possent:
nolo tamen silentio id involvere, videre me nō posse,
quis possit illis esse locus, etiamsi experimenta illa
non obstarent. Promissa enim illa, de quibus nobis
sermo est, hoc uno maximè continentur, & huc tan-
dem redeunt, nos, postquam rebus humanis semel
valedixerimus, resurrecturos à morte, & in vitam,
quando-

quandocumq; tandem id futurum sit, redituros, ita
 tamen, ut mortalitatis legi non amplius simus sub-
 jecti, sed perenni felicitate affluamus. id quod pri-
 mum non video, quæ rationi, ut tu affirmas, adver-
 setur, dummodo illud stet, quod suprà positum fuit,
 verosimile esse, Deum id & velle, & certe facere
 posse. Nec vero magis id repugnat illis sensibus, quos
 natura animis nostris impressit, quamdiu id impossi-
 bile aut absimile vero non reputatur, nisi eatenus,
 quatenus ratio ac modus illius mente non concipi-
 tur, aut etiam satius intelligitur, ordinariâ naturæ
 lege fieri id nequaquam posse, quod nos certe parum
 angit, modo quacunque id tandem ratione fieri
 queat, cum id jam ponatur, imo omni modo requi-
 ratur, ut ne sit ordinarium naturæ opus, sed extra
 omnem ordinem à solâ illius voluntate proficisca-
 tur, qui aut ipsa est natura, aut illius certe conditor
 & dominus. Quæ autem experimento resurrectio e-
 jusmodi adversetur, cum ratio illius ita comparata
 sit, ut non modo esse, aut fieri, aut usu aliquando e-
 venisse non dicatur, sed etiam disertè nec esse, nec
 ullo modo unquam evenisse affirmetur, nisi in solo
 Christo? Quod autem in Christo usu venerit, ejus rei
 argumenta & indicia habemus adeo magna adeoq;
 valida, ut dici possimus ipso id experimento didici-
 se, rem esse & possibilem & verosimilem, nedum ex-
 perientia scrupulum nobis injiciat an non contra se
 res habeat. Tu vero, præter promissiones, illa etiam,
 quæ sub novo fœdere à Deo facta referuntur, tan-
 quam

quam parum credibilia, pensitas. At ea si probe intellecta fuerint, non modò parum credibilia non videbuntur, sed quilibet potius admirabitur in hoc sapientiam Dei, qui cum homines voluntariè sibi obediētes, felicitatis ac immortalitatis compotes efficere statuisset, non potuit ad hunc finem quicquam vel nobis aptius vel se dignius moliri. Sed, ut monui, probe sunt illa mente percipienda, hoc est, eo modo, quo in sacris ipsius novi fœderis literis leguntur satisq; clare sunt consignata sine additamentis & commentis ridiculis hominum, ut ne quid durius dicam, nimis audacium: quibus id debemus, ut Christiana religio magnâ cum injuriâ res ab omni veri similitudine alienas adeoque impossibiles ambitu suo complecti existimata fuerit. Denique & illud mihi expendendum videtur, quod tu veteris fœderis promissiones ex eo interpretarî, quod in illius regionis tantopere celebrata dominatu populus Israëliticus sit locatus: quod meâ quidem sententiâ aliter se habet. Vera enim illius fœderis, quod Deus per Moſen cum populo illo pepigit, promissa constant favore cœli & affluentia rerum omnium in hoc terrarum orbe, qua populus ille perpetuò floruiſet, si frugî Deoq; morigerus fuiſet. Regio vero illa jam pridem à Deo populo illi promissa ac destinata erat ante Moſen, nec ab ullo demum in mercedem rectè factorum ipsis assignata: quanquam adeo vix quicquam illorum ipsorum, qui ex Ægypto se receperant, pedem in illam intulerit, nulla nisi perversitatis sue culpa.

culpa. Hoc totum edico, quod disputationem omnem ad ea miracula reducere videaris, quæ perpetrata prius fuerunt, quam populus ille regionis istius imperio potitus fuit, quæ plura ac majora fuisse vis, quam illa novi sæderis. Atqui difficultas questionis in eo, nî fallor, consistit, quod miracula illa longinquo tot annorum tractu continenter edita sint, ex quo Deus cum populo isto sædus per Moſen icir, quæ pari serie sædus per Christum ictum consecuta non videntur. Aliàs enim ostendi facile posse existimarem, miracula à Christo & Apostoli edita longè & numero & magnitudine anteire illis, quæ Moſes edidit: quæve alio quocunq; modo à Deo edita fuerunt ab eo die, quo Deus Moſi id muneris imposuit, ut populum Israëliticum ex Ægypto liberaret, ac medius inter se & populum intercederet, usque ad id tempus, quo Iosua populum illum in possessione regionis illius collocavit. quod cum, ut ipsemet asseris, facile factu esset, satiq; credibile, armata manu à populo tam numeroso obtineri posse; ideo opus fuit, ut Deus tot edendo miracula testatum faceret, se esse, qui regionem hanc illis tenendam daret: alioquin acceptam illi, ut volebat, utq; verum erat, non retulissent, sed bonæ cuidam fortune, suisq; viribus. Aded ut illa ipsa ratio, propter quam tantis miraculis nihil opus fuisse existimas, mihi contrarium ejus demonstrare, & præcipua causa, cur facta sint, esse videatur. Iam quod ad alteram meam rationem attinet, quæ non promissiones, sed præcepta respicit:

spicit; illud quod tu, vir illustris, affirmas, esse etiam in novo fœdere, quæ non minus levia ac superstitionosa videantur, quam illa veteri, eam minime elidit; eò quod ex illis, quæ seu jure seu injuriâ talia videri queant, nihil affirmem in novo fœdere nobis imperatum, præter Domini cenam, quæ cum nec temporis, nec loco, nec certa ac præscriptæ verborum gestuumve formæ astricta sit, nisi id admodum generatim atq; universè, cumq; manifestè ad id, cujus gratiâ instituta fuit, accommodatissima sit, nec minus finis ejus convenientissimus, ac tantum non necessarius, dum illud nobis stat firmum, quod Deus & Christus nostri causâ summâ cum sapientiâ egit, videre nequeo, quî possit illa res aut levîs aut superstitionosa videri, & sola ex adverso opponi sexcentis antiqui fœderis rebus, quæ aut omnino conditionibus, quas supra memoravimus, carent, aut in saltem prædictæ nesciuntur, eòq; non immerito superstitionosæ ac leves videri possint. Neq; id, quod addis, sub N. F. etiam illa, quæ in veteri tradita fuerunt, necessariò credenda esse, quomodo aut verum sit, aut ad rem faciat, intelligo. Sanè quidem sub novo fœdere & illa, quæ in veteri tradita sunt, creduntur, non quod ea nobis creditu necessaria sint, sed quod fide in adhibitâ, quæ novo fœdere continentur, quæq; idoneis argumentis per seipsa abunde nituntur, & illa, quæ veteri fœdere comprehenduntur, qualiacumq; tandem sint, credi sine ullo alio argumento, saltim implicite atq; involutè, consecrarium est:

quanquam interea fieri possit, ut quis eorum, quæ no-
 vo fœdere tradita sunt, tantum & nôrit & persua-
 sum sibi habeat, quantum ei ad salutem obtinen-
 dam sit satû, & tamen aut nesciat, aut non credat
 multa veteris fœderis, imo ne unum quidem eorum,
 quæ illi propria, ejusq; generis sunt, de quo nobis est
 sermo. Quin ausim dicere, ut quis vere Christianus
 audiat, ne ipsius quidem V. F. notitiam ei ullam
 habere neceßum esse. Præterea etiamsi detur ea,
 quæ veteri fœdere continentur, homini Christiano
 neceßariò cognoscenda ac credenda esse; jam tamen
 ponitur, illa sibi proprii iūq; satû validû fidei docu-
 mentû olim stabilita fuisse, quorum indicia atq; ve-
 stigia admodum evidentia & in historia veracis
 monumentis, & in publicâ famâ, & in ipsâ re ocu-
 li etiamnum obversante restant. His omnibus ac-
 cedit, ea quæ veteris fœderis sunt propria, alio mo-
 do sub novo putari fœdere, quam sub veteri puta-
 bantur, alioq; in gradu nunc, quam olim, collocari.
 Tunc enim temporis habebantur & haberi debe-
 bant pro veris ac solidis, quibusq; æterna ac immu-
 tabilis divini numinis voluntas ex parte continere-
 tur; nunc vero & habentur & haberi debent pro
 umbris ac figuris aliarum rerum, quæq; aliquando
 mutari à Deo debuerint, succedentibus in illorum
 locum iis, quæ ævum ferre perpetuum semperq; obti-
 nere debebant, ita ut nunc, licet argumenta illa ab-
 essent, minime tamen difficile sit fidem illis adjun-
 gere, quantumcunq; & leves & superstitione vide-
 antur;

antur; imò verò liquet, conveniens, ut ita comparata essent, fuisse, siquidem obsolescere aliquando debebant: ideoq; vel sola novi fœderis promulgatio dubiis omnibus tollendis sufficit, quæ de istis in animo cujusquam oboriri possent. Denique quia dixeram, miracula sub novo fœdere edita, dum Christi disciplina etiamnum recens ac velut in cunabulū esset, in futurum sufficere potuisse, quod rationibus in medium adductis confirmavi: tu eò jam revertaris, ut dicas, illa tibi non videri sufficere iū, qui rei gestæ non adfuerint, & de historie fide ambigant. Sed respondeo denuò, eos, qui, quod rei gestæ non adfuerint, de historie fide ambigunt, prorsus injuriā id facere, nec nisi improbitate aut saltem langvore quodam pietatis inductos, quem Deus hac ratione detegere, & si usus fuerit, quacunque pœna coercere, aut vindicare vult. Fateor sanè (quod & ex illo Christi dicto, Beati qui non viderunt, & quæ sequuntur, erui potest) illos, qui rei gestæ coram adfuerunt, suūq; ipsorum oculū omnia sunt contuiti, meliori fuisse conditione, quàm ceteri; nec eò tamen do, illis, qui rei gestæ coram non adfuerunt, nec suū ipsorum oculū omnia sunt contuiti, difficile esse fidem habere historie, de quā nobis est sermo, modò ne sint malitiā depravati, aut aliàs parum apti, quī fiant probi. Et certè, si id, quod dicis, historie fidem in dubiū vocari posse, quia gestæ rei non interfueris, tanti foret, ut illius in hoc argumento nostro habenda esset ratio: opus fuisset, ut miracula conti-

nenter edita fuissent, atque etiamnum perpetud ederentur, idq; sic, ut in cujuslibet oculos incurrerent: quod sanè, præterquam quod nec sub veteri quidem fœdere usu venit, in causâ cum fuisset olim, tum hodie foret, uti aliàs dixi, ut nec fides verè exerceri, nec humana sive probitas sive improbitas in apertum protrahi posset. Et hæc responsionis loco ad illa, quæ circa miracula veteris noviq; fœderis à te disputata sunt, ut credo, suffecerint. quæ si iis, quæ primum tibi scripsi, quæq; primæ tuæ responsioni reposui, jungantur, & exactè trutinentur, spero te agiturum, rationes & multas & validas in promptu esse, quibus unicuique de questione illâ satisfiat: nec dicam tot alia adjungi posse argumenta, quibus præter miracula novi fœderis auctoritas suffulta fuit, quibus aut omnino, aut saltem magnâ ex parte destitutum fuit vetus, quæque aut parem, aut non multò minorem miraculis vim habent. Unde fit, ut, quemadmodum, si benè memini, Picus (vir sublimis ingenii, ut omnes nôrunt, cujusq; pietatem, quotquot magni sunt ingenii, ante oculos sibi proponere debebant) in quadam ad nepotem suum epistola agebat, non minus stultus, quàm noxius sit eorum error, qui de religione Christianâ dubii hererent.

Quod me rogas, an in veteris fœderis literis id tibi ostendere possim, vitam æternam eamq; beatitatem, quæ Christianis promissa est, populo illi obtingere debuisse: ego verò, cum semper affirmem, promissa sub veteri fœdere facta rerum duntaxat temporariarum

riarum hujusq. vitæ fuisse, crediderim, necessariò inde concludi debere, non modò me id non posse, sed etiam pro certissimo habere, nec alium quenquam id posse demonstrare. Hinc etiam, ut tu colligis, egoq. innueram, potissimùm sit, ut populus ille carnalis sit appellatus: quales enim promissiones fuerunt, talia & præcepta fuisse necesse est, quorum causâ populus ille ad Christianismum comparatus pariter carnalis nominari potuit. Non igitur vel de immortalitate animæ, vel de alterâ aliquâ vitâ ullam in universis veteris sæderis literis mentionem claram atque apertam unquam fieri credo: agnosco tamen, multa ibi reperiri loca, quæ mysticè de aliâ quadam vitâ futurâ loquantur, eamvè innuant, inter quæ & ille est à Domino Iesu explicatus, Ego Deus Abraham, Deus Isaac, & cetera. ex qua explicatione id potest colligi, (quod & ex aliis novi sæderis locis potest) quantumvis populo illi vitæ futura aliavè præterquam hujus vitæ bona clarè atque apertè promissa nunquam fuerint: nihilominus illos, qui Deo ad exemplum Abraham, Isaaci, & Iacobi obtemperaverint, unâ cum veris Christianis ad vitam immortaliter agendam resurrecturos.

Ad quæstionem de æqualitate aut inæqualitate beatitudinis in alterâ illâ vitâ, vix possim nunc ita præcisè respondere, tanquam is, qui nunquam de eo multum laboravi, id me perspectum habere contentus, quotquot ad nutum Christi vitam instituerint, omnes immortales ac beatos fore. Ausim ta-

men dicere, magis me in tuam, quam in illam amici
 sui sententiam inclinare, cum & ratio exemplis
 nonnullis, ac testificationibus divine voluntatis de
 puniendis ac remunerandis hominibus suffulta, &
 singularia quedam loca in novi fœderis literis de
 premiis alterius illius vite loquentia, demonstrare
 videantur, quamvis omnes, qui fidem Christo inte-
 grè præstiterint, vitâ sempiternâ nec unquam desi-
 turâ munerandi sint, servandam tamen inter eos
 aliquam inaequalitatem præmiî, aut, si ita malis, be-
 aritatis, prout magis minusve (ita tamen, ut insigne
 sit discrimen) hac in vitâ Dei Christiq; obsequio in-
 sudaverint. nec facile persuaderi mihi patiar, Pau-
 lum, exempli gratiâ, aliquem, quem Christus tanta
 ac tam diu ob nomen suum exanclare atque suffer-
 re voluit, in alterâ illâ vitâ nullâ gavisurum præro-
 gativâ præ latrone illo, qui tum demum, cum ani-
 mam jam pœnè efflaturus esset, Christum pro Rege
 ac Domino suo agnovit. In Apocalypsi (quanquam li-
 ber ille sit aliàs obscurissimus) loca quedâ extare vi-
 dentur, quæ indicium satû manifestum præbeant
 alicujus inter præmia inaequalitatis: quandoquidem
 interdum, dum de premiis conferendis disericur,
 certum quoddam Dei ac Christi servorum genus à
 reliquis distinguitur. Videatur id, quod septimo ca-
 pite scriptum legitur, distinctioq; illa consideretur,
 quæ inter eos, qui stolis candidis amicti erant, & in-
 ter reliquos constituitur, initio factò à versiculo
 decimotertio usq; ad extremû. Videatur deinde &
 illud,

illud, quod capite XIV ver. 3, 4, & 5 scriptum est: item legatur adhuc attento animo cap. vigesimum, & videbitur in eo, quod aliis prius, aliis posteriustribuendum sit premium, discrimen poni inter Christi martyres & qui bestiae repugnauerint, interq; reliquos, qui salutis aeternae compotes fient, quamvis vitam testimonio religionis non impenderint, nec illo tempore in vivis fuerint, quo bestia rerum est posita. Quomodocunque enim prima illa resurrectio accipiat (quam, si verum sateri debeo, non ita praetise, ut verba sonant, intelligendam censeo) negari tamen distinctio non potest, quae inaequalitatem premii non obscure indicat. Quid de eo dicemus, quod Christus apostoli peculiariter promisit Matth. XIX. vers. 28. & Lucae XXII. ver. 30? quid de eo, quod scriptum est Luc. XIX. ver. 17, & 18, ubi clare patet, majus persolvi premium ei, cujus opera majori fuerat usui, quamvis modus ac ratio, quae id perfectum est, à Domino tota manasset. Consideratione dignum est etiam id, quod II ad Cor. IX ver. 6. scriptum est, si cum eo, quod est ad Gal. VI ver. 9. & 10. & Lucae XVI ver. 9. conjungatur. Nec desunt alia, ut opinor, loca, unde premiorum in alterâ vitâ inaequalitas deduci potest: nam in hac quidem vitâ omnes eam agnoscunt. Et certè si de poenarum inaequalitate nullum potest esse dubium ob id, quod scriptum est Luc. XII ver. 47, & 48. nō video, quamobrem de illâ premiorum inaequalitate dubitandum sit, aut saltem cur mira cuiquam videri debeat, sive

in hac, sive in alterâ illâ vitâ. Rationes à Petro Martyre allatæ me sugiunt: sed fortassis non erunt resutatu admodum difficiles. Multi magnum in illâ parabolâ Matth: XX robur ponunt: ego verò non puto aliud inde quicquam elici posse præter paritatem in re ipsâ, inq; præcipuo præmii illius secundum promissionem momento, quandoquidem eterna vita perinde omnibus est promissa; si modo de vitæ æternæ præmio illic est sermo. Quancquam enim id antehac credidi ac nescio ubi asserui; jam ab aliquo tamen tempore, quum aliâ quadam de causâ in illâ parabolâ opera mihi singulatim ac sedulo ponenda esset, cepi id in dubium revocare, atque etiamnum aqua mihi heret.

Videre potuisti, vir illustri, quanta cum libertate semper responderim, & de iis, quæcunque ad me scripsisti, sermonem tecum contulerim: atque ita vellem, ut & tu mecum ageres, misso illo civilitatis apparatu, quo & in exponenda mihi sententia tua, & in proponendû dubiis uteris. Credas mihi velim, meæ me tenuitatis probè mihi conscium, idq; satis habere perspectum, me nec ad disputandum cum hominibus tuæ sortis, nec ad tibi de questionibus tam sublimibus satisfaciendum, aptum esse. Quinimò novi aut tenendum mihi silentium, aut saltem veniam à te petendam, quod ita liberè tibi respondam tecumq; sermonem conferam, tantum abest, ut, quod tu nimîa cum modestiâ facis, venia tibi exoranda sit objectionum questionumq; quas mihi proponis,

ponis, quibus multum sanè honoris mihi habes, meq̃
 ætatem tibi devincis. Faxit Deus, ut quod uterque
 tempus in hæc talia impendimus, non frustra sit col-
 locatum. Equidem nihil dubito, aliquem inde fru-
 ctum nominatim ad te ipsum redundaturum, si, ut
 eandem gratiam atque favorem, quem mihi exhi-
 bes, porrò cumules, prout innui ab initio, animum ad
 ea, de quibus inter nos est sermo, serio advertere di-
 ligenterq̃, quæ tibi scripsi, considerare dignaberis,
 devorans pro tua benignitate hanc qualemcunque
 molestiam, quam, dum id agis, ex meâ in scribendo
 imperitiâ capere possis: maximè verò si ita compo-
 sueris animum, ut omnem moveas lapidem, quan-
 tum quidem in te est, quo officii tui munus impleas,
 & si possit fieri, ad beatitudinem atque immortali-
 tatem pervenias. quæ sola animi tui destinatio o-
 mnem tam in agendo, quam in credendo difficulta-
 tem, quæcunque oboriri tibi possit, multò magis
 quàm cætera omnia, facilem ac planam reddere
 potest. Adhuc, uti spero, ei rei tempus est; sed noli di-
 utiùs illam procrastinare, tuamq̃ ipsius sortem tan-
 dem miserare, quod Deus tibi fortunet. A me qui-
 dem omnia summa in te studia officiaq̃, expecta.
 Vale a. d. IV. Eid. Iunii, anno cl̄cl̄cl̄lxxxii.

Si ipsemet huc te non contuleris, velim ut per
 hunc tabellarium librum meum de baptismo mihi
 remittas. Habebis unà cum his literis alias à Theo-
 baldi, qui primam inter me ac Puccium disputatio-
 nem de mortalitate aut immortalitate primi homi-

nis ante lapsum suâ tibi manu descriptam mittit. Si arriiserit argumentum, & videre tibi libuerit secundam disputationem longè fusiorem, poterit & illa deinde tibi mitti. Agnosces in hoc primo meo scripto impolitiam fortassis aliquantò maiorem, quam in ullo meorum alio: hanc ergo condones partim angustiae temporis, quâ circumscribebar, partim quod tunc temporis ferè primùm ad Latine scribendum animum applicabam.

Epistola IV.

Idem eidem.

Initium desideratur.

in medio vite cursu, anno ætatis XXXVII eo ipso tempore, cum amicorum precibus tandem permotus constituiisset atq; etiam cepisset, saltem inter ipsos, nonnulla in apertum proferre, breviter, cùm fructum aliquem tantorum tamq; laboriosorum in theologiâ studiorum videre debuisset, quem fructum alii postea ac fere statim ab illius morte viderunt, videntq; etiam nonnulli, qui longe plures illo annos habebant.

Sed ut de illo quoq; nonnihil dicam, quod de rebus adiaphoris scribis: mea tibi definitio mira videri non potest, si finem credendi, qui non alius est, quam actio ipsa, animo consideraveris. Id sane verum est, non posse te unquam argumenti huius perfectam assequi cognitionem, nisi caput de Iustificatione, de qua aliquando fortassis, si Deus voluerit, disceremus, prius dextrè intellexeris. Quantum ad illud, quod ais, positâ quoq; definitione illâ meâ, non
videre

videre te, qui possint pro rebus haberi adiaphoris illae, de quibus mihi scripseris, quae mirifice inter nostros innoventur, ac nominatim notio illa Dei, sit ne trinus ille magis quam non trinus, quandoquidem (inquis) inter cetera religionis praecepta & hoc est, ut Deus cognoscatur, celebretur, gloriaq; cumuletur, utq; quod illi convenit, tribuatur, quae quomodo fieri, nisi illa, quam diximus, notio habeatur, possint, non videas: quantum (inquam) ad totum illud attinet, mihi ita videtur, optimè posse credi, Deum esse creatorem, conservatorem, largitorem beneficium, dominum ac salutis nostrae auctorem, ut summatim dicam, omne id, quod requiri potest, quo ei confidamus, eum revereamur, precibus, quantum ac prout convenit, imploremus, denique omnibus rebus praepo-
namus, in quo, meo iudicio, peculiaris illius cognitio, celebratio atque adoratio ab ipso praecepta praeter reliquum mandatis illius praestitum obsequium consistit: mihi, inquam, videtur, ea, quae commemoravimus, optimè credi posse, utut nesciat quis, magisne Deus sit trinus, quam non trinus, cum hac notio ad res longè ab iis, de quibus modo sermo nobis fuit, diversas, hoc est, non ad aliquid, quod ad nos refertur, sed ad substantiae sive essentiae illius cognitionem pertineat, de qua non aliud nobis scire opus est, quam quod, ut eâ, qua dictum est, ratione erga illum nos geramus, requiritur, qualia sunt, ipsum esse unum, immortalem, aeternum, & id genus alia, quae pariter illi, qui trinum eum faciunt in personâ,
quam

quam qui non faciunt, persuasa sibi habent. Nec verò oculos hinc ad omnia consuetudina, quæ verosimiliter ex hac illave opinione deduci possent, intentos habere oportet, eò quod pauci sunt, qui consuetudina illa deducunt, aut etiam animadvertunt. alioquin vix quicquam inter ea, quæ in re religionis seu credenda seu non credenda veniunt, quod indifferens sit, reperiretur: adeo omnia inter se apta, unumq; ex altero nexum haberet.

Consilium tuum de modo scribendi, quo hoc argumentum, de quo inter nos potissimum disputatur, illustrem (si modo Deus, ut id prout vellem prestare possim, concesserit) mihi arridet: eo excepto, quod non intelligam, cur suadeas, ut rhetorum artem, moremq; concionandi in ejusmodi rebus suspendam nec enim mihi videor in ceteris meis scriptis ab eâ disputandi orbitâ deflexisse, quam tenere solent, qui cupiunt, ut eorum scripta lubenter ab iis quoq; legantur, qui dialectices præsidii non nisi à naturâ ipsâ sunt instructi, inter quos & me numeres licet. Nam ut rationes syllogismorum formulis constringantur, nisi postea dilatentur, atq; eo explicentur modo, ut quilibet eas capiat, eo præsertim in argumento, quale futurum est hoc, quod ut probè ac perspicuè ab unoquoq; hoc tempore intelligatur, necesse est; non video, quam laudem id mereatur. Quin & experienciâ magistrâ cognovi, libros atq; disputationes syllogismis perpetuis horrentes populi punctum non tulisse, & non nisi à paucissimis lectos esse.

Summa

Summâ, modus disputandi ut paulò sit popularior oportet, mixto atq; temperato dialectices rhetoriceq; artificio, prout locus atq; occasio tulerit. Atq; hæc, prout mea fert opinio, affirmo, nec interea ignoro, mihi, ut id præstem, tantum virium non esse, fateorq; consilium tuum, si sane intelligatur, nequaquam aspernandum esse, meq; eo in tempore usurum recipio.

Cujusnam illa sint verba, à Beza pagina LXXIX & LXXX citata, me fugit. Interea dixerim, verum in iis falso remissum contineri, idq; ab ipso fortassis auctore non bene intellectum, quod si recte accipiat, adjuvamento esse poterit, ad pervestigandum tanto acutius, quid sibi Paulus in illo nono ad Romanos capite voluerit. Id vero illud est, Paulum in totâ illâ dissertatione à destinatione servandi hos illosve damnandi rationem fidei, quam Christo habeant aut negent, nequaquam excludere voluisse. Vt autem tanto melius, quid velim dicere, intelligas, mitto tibi id, quod illo super capite ac parte aliqua undecimi ejusdem epistolæ jam ante annos quinque vernaculâ lingvâ, amico quodam rogante, succincte satis ac in modum paraphraseos literis mandavi: quanquam id quidem contra aut præter ordinem disputationi nostræ à me præfinitum; tu vero quid de eo tibi videatur, fac me postea quæso certiore.

Mirum mihi accidit, quod argumenta te mea contra vulgarem opinionem circa VI I ad Romanos caput

caput non capere scribis. Vix potest aliter quin id
 stylo, quo animi mei sensa effero; sic imputandum,
 qui & aliis, scio, obscuritate laborare videtur, cui
 tamen frustra lumen adhibere studeo. Quanquam
 credere juvat, novitati rerum id ex parte acceptum
 ferendum: cujus rei specimina manifesta & in meis
 & in aliorum verbis de rebus novis non semel vidi
 atq; comperi. quippe quæ licet, ut postea apparuit,
 ita clara atq; perspicua essent, ut nihil supra, tamen
 ne ab iis quidem, qui acumine aliquo præditi erant,
 satis intelligebantur. Si dignaberis opusculum illud
 meum relegere, aut si unquam id relegeris, pro cer-
 to habeo, dilucide omnia te, quæ illic scripta extant,
 percepturum. Et quoniam inquis, videri me tibi con-
 vellere ac subvertere peccatum originis: ubi tu mihi,
 quid tandem illud sit peccatum, dixeris, tum quoq;
 num id convellam, nec ne, respondere tibi potero.
 Non credo, aliquam sive rem sive materiem esse, de
 qua minus inter scriptores conveniat, quæq; magis
 eos intricet, quam ista, illos præsertim, quos ecclesia
 Romana approbat, aut saltem hereseos non arcessit.
 Auctor epistolæ, ad quam respondeo, est Iohannes
 Niemoievius, homo procul dubio, ut ipsemet judicas,
 dignus, cujus consuetudo magni fiat, quemq; ipse ve-
 hementer & amo & æstimo & revereor, quanquam
 in non paucis opinionibus meis, quarum ad ipsum no-
 titia pervenit, mirum in modum mihi sit adversatus
 atq; etiamnum adversetur. Verum enim vero de die
 in diem mitescit, ac paulatim animadvertit, non
 esse

esse me tam atrum, quàm à nonnullis depingor: quin
& in hac ipsâ disputatione, quantum ad præcipuum
ejus caput, hoc est, an Paulus eo in loco de seipso tan-
quam regenerato loquatur necne, dici potest, eum
manus jam dedisse, ut qui inter alia confessus sit,
mea sibi responsione oculos apertos, ita ut longe me-
lius, quàm prius, quod sit hominî Christiani officium,
cognoscat.

Non puto me dixisse, mortis me desiderio teneri,
sed hoc tantum, magni me id beneficii loco reputa-
turum, si Deo, ut pro divinâ ipsius veritate mortem
oppeterem, videretur, meq; hac in parte non modo
tot aliorum sibi adamarum, sed & unici sibiq;
charissimî filii dominiq; mei similem redderet. Nec
possum dissimulare, mirum id in te sæpenumero mi-
hi visum, quod aliâ te esse mente significes, teq; ne
martyrio Christi vitam impendere cogaris, optare
affirmes. Quid ita vero? utne tantillum quod ad vi-
vendum ætatis tibi restat, reliquæ addas? quanti
queso sunt iste aliquot annorum decades, quas exi-
gere in hac vitâ possis, amplius, si nature arbitrio
mors tua relinquatur? imo quid forent vel secula &
annorum chiliades, si sine nihilominus aliquo con-
cluderentur? Revoca tibi in memoriam verba illa
aureis exarari digna literis, quæ vir verâ Dei co-
gnitione atq; omni alterius post hanc vitæ spe firmâ
destitutus proferre noverat, Sed mihi ne diutur-
num quidem quicquam videtur, in quo est a-
liquid extremum. cum enim id advenit, tunc
illud,

illud, quod præterit, effluxit: tantum manet, quod virtute & recte factis sis consecutus. Sed illud fortassis vis tibi dicere, ut ne sustineas atq; sentias tormenta afflictationesq; illas. At quo loco id omne habendum est, ubi Deus vires ad id patienter ac cupide ex ipsius amore ferendum suggerit, nisi pro future immortalitatis ac beatitudinis arrhâ certissimâ Christiano homini in antecessum datâ? Nullo igitur modo, nî fallor, nobis, qui Christianismum profitemur, dicendum est, optare nos inter martyres Christi non censi, maxime si res nobis sit cum hominibus parum religiosi, quiq; ex ejusmodi sermonum exemplo occasionem ac veluti ansam arripere possint obstinandi animum in istâ suâ tam frigidâ religione, credendiq; ne nos quidem admodum illius studio servire. Credo, te mentem meam satis percipere; itaq; plura illi declarandæ verba non insumam. Id tantum te rogo, ut libertatem hanc in loquendo meam excusatam habeas, quandoquidem, ut ita tecum agam, officii mei esse duco.

Quod perscriptum est ad te, literas tuas Cracoviæ per aliorum volare manus, id, quod quidem sciam, apertum est mendacium, nec minus maligne excogitatum, quàm alia multa ex eadem disciplinâ profecta. Id quidem ego pro certo duco, nunquam fore, ut quieto tibi esse liceat, antequam te ab istis abruptas, & susque deq; habens, quid homo tibi facere possit, in solo Deo, ejusq; providentiâ, recte agendo, acquiescas. Iesuitarum Cracoviæ jam satis est superq;

est superque: & quantum audio, sedem hic stabilem collocabunt. Nihil ipse contra Patrem illum Liliam scripsi, sed tantum nomine omnium nostrorum animadversiones contra theses illas ex collegio Posnaniensium Iesuitarum profectas contexui. Novi sanè, Liliam nōdum mihi nisi de nomine notum, animadversiones illas vidisse, & verba quedam emisisse, ex quibus colligendum videbatur, ipsum responsionem ad eas cogitare non quidem separatim, sed junctim cum aliū illo de argumento in publicum emittendū, & quasi aliud agendo. In iū tamen, quæ adhuc scripsit ac publicavit, responsionem illam non vidi: quanquam, ut verum fatear, nec omnia illius legi.

Placet mihi, quod in eo me consilio, quod jam ceperam, confirmes, ut ne me irretiam atq; implicem alicubi sine magnā necessitate, additā praesertim spe illā, Deum fortassis id nobis daturum, ut vitæ aliquod tempus unā exigere liceat. O si unquam i mihi dies illucesceret, quā me in hoc orbe felicem putarem! quā mihi copiosum ac desideratum voluntarii mei exilii fructum colligere viderer! Ego me jam ad alterum duorum istorum locorum, quæ tu putaveras, & eum quidem, quem tu minus tutum judicaveras, contuli, quod ob multas me causas quā possem minime hinc longinquum abire oporteret: quamvis, nisi valde fallor, periculum neq; fuerit neq; sit, in quocunq; tandem loco, admodum grave, multoq; levius fuisset atq; etiamnum esset, si meo consilio atq; modo res administrata fuisset.

Dolet

Dolet mihi, quod intellexerim Viennâ Cracoviam
 perscriptum, illic spargi, me, quod librum quendam
 contra magistratum scripsissem, è Polonia aufugisse,
 quamvis id jam praevidissem. Idèoque ut remedi-
 um aliquod adhiberem ei malo, quod rumor ejus-
 modi rebus meis in Italiâ infligere posset, jam con-
 stitueram ad magnum Ducem principem meum,
 quo me purgarem, magnamq; ducem, ut causam
 meam apud maritum commendaret, literas exara-
 re, prout postea feci, idq; praesidio mihi alicui auxi-
 liiq; futurum spero. Sed fiat, quod divino numini
 visum fuerit. Credo me ultra ea, quae disputanda
 fuerunt, ad literas tuas, quantum opus esset respon-
 disse: utinam ne modo tedium tibi inconditis meis
 sermonibus creassem, ac praesertim illâ quoq; manu
 meâ, quam vix ipsemet interdum legendo satî asse-
 quor. Veneror Deum atq; oro, ut quemadmodum id
 tibi gratificatus est, ut jubileum ætatis tuæ attinge-
 res, ita etiam tibi concedat, ut in rerum longe pre-
 ciosiorum majorûq; momenti possessionem redire
 possis, quæ temet ipse exuisti, mihiq; id largiatur,
 ut in iis custodiis tibi alicujus vicem præstare possim,
 si modo eo sit opus, egoq; tali sim aptus muneri.

Vale, meq; tui amantissimum amore mutuo
 prosequere. a. d. V leid. Martii. anno

clbLXXXIII.

LECTORI.

Menda pauca, quæ operarum incuriâ fortè irreplerunt, hic annotamus: omnia enim congerere per temporis angustiam non licuit. Tu meritis, Lector, hanc nobis operam commodare, ut cætera quoque, sicubiprehenderis, benignè emendes.

Pag. 28. v. 4. pro promissa lege præcepta:

42. v. 18. pro saceris sacrin.

v. 20. pro u ut.

46. v. 19. pro nec et.

KSIEGOCZBIÓK
Dnia Tadeusza Boya-
ciego

KSIEGOZBIÓR
Dra Tadeusza Dubieckiego

2 / Born
1502

Biblioteka Jagiellońska

stdr0010310

